

Finanční gramotnost žáků základních škol

Jana Úlehlová

Bakalářská práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jana ÚLEHLOVÁ**
Osobní číslo: **H108324**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Finanční gramotnost u žáků ZŠ**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na vymezení základních pojmů řešené problematiky,
  - na význam a strategii postupného zavádění výuky finanční gramotnosti do vzdělávacích programů základních škol,
  - na možnosti sociální pedagogiky ve výchově k odpovědnému přístupu k životu (zejména v oblasti finančního hospodaření, rozhodování o finančních otázkách) sloužící jako prevence výskytu sociálně patologických jevů (zadlužování, sociální vyloučení apod.).
- Práce bude obsahovat empirickou část spočívající ve vypracování a vyhodnocení dotazníku k danému tématu.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Eyre, L., Eyre, R. Jak naučit děti hodnotám. Praha: Portál, 2000.

Jakeš, P. a kol. Finanční gramotnost pro druhý stupeň základní školy. 1. vyd. Praha: Fortuna, 2011.

Klínský, P., Chromá, D. Finanční gramotnost: úlohy a metodika. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2009.

Laniado, N. Děti a peníze. 1. vyd. Praha: Portál, 2002.

Nováková, V., Sobotka, V. Slabikář finanční gramotnosti: učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti. 2. aktualiz. vyd. Praha: COFET, 2011.

Smrčka, L. Rodinné finance: ekonomická krize a krach optimismu. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2010.

Syrový, P., Novotný, M. Osobní a rodinné finance. 2. aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2005.

Další literatura bude obsažena v Projektu bakalářské práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Alena Plšková

Katedra sociální pedagogiky

Datum zadání bakalářské práce:

16. března 2012

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2013

V Brně dne 16. března 2012

prof. PhDr. Pavel Múhlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

PhDr. Milošlav Jůzl, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

JANA VĚRHLOVÁ

Jméno, příjmení studenta

V Brně .....19. 11. 2013.....

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlédnutí veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolnosti až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídí k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Předkládaná práce se zabývá charakteristikou a obsahem finanční gramotnosti a finančního vzdělávání. Vysvětluje možnosti a postupy zavádění finančního vzdělávání do výuky na základních školách. Změna společenského zřízení, rozmach tržní ekonomiky, konzumní způsob života, reklama, módní trendy, lehká dostupnost půjček, neosobní zacházení s penězi a neúměrné zadlužování vyvolalo oprávněnou potřebu finančního vzdělávání. Absence základů finanční gramotnosti způsobuje, že lidé nemají elementární znalosti a dovednosti v hospodaření se svými penězi, které by je účinně ochránily před útoky nevýhodných půjček. Proces předlužení vede často k exekucím, osobním bankrotům, sociálnímu vyloučení a následnému uvíznutí v sociální síti. Cílem finančního vzdělávání je to, aby byl žák vybaven takovými vědomostmi a dovednostmi, které mu budou nápomocny při bezpečném finančním rozhodování v dospělosti.

Klíčová slova: finanční gramotnost, finanční vzdělávání, numerická gramotnost, standardy finančního vzdělávání, rodina výchova, konzum, reklama, imaginární peníze, kapesné, nezaměstnanost, předlužení, dluhová past, sociální vyloučení.

ABSTRACT

This translated work deals with the characteristics and content of financial literacy and financial education. It explains the options and procedures for implementing financial education into the curriculum of primary schools. The change in social structure, expansion of the market economy, consumerism, advertising, fashion trends, ease of access to loans, impersonal handling of money, and disproportionate debt have prompted the need for financial education. The absence of financial literacy means that people lack the basic knowledge and skills for managing their own money that would effectively protect them from the onslaught of unsuitable loans. Excessive debt often leads to seizure of property, personal bankruptcy, social exile, and which can lead to getting caught in the social services network. The aim of financial education is to provide students with the knowledge and skills that will help them make sound financial decisions in adulthood

Keywords: financial literacy, financial education, numeracy, standards of financial education, family upbringing, commercialism, advertising, imaginary money, pocket money, unemployment, excessive debt, debt trap, social exile.

Dovolte mi na tomto místě poděkovat PhDr. Aleně Plškové za vedení mé práce, za podnětné připomínky, cenné rady a vlídné přijetí.

Dále bych chtěla poděkovat řediteli ZŠ Nádražní 5 ve Vyškově panu Mgr. Pavlovi Pospíšilovi za spolupráci při provádění výzkumu.

Velké poděkování patří také mé rodině, která mně po celou dobu studia poskytovala pomoc a psychickou podporu.

„Investice do vzdělání nesou nejvyšší úrok“

Benjamin Franklin

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST	10
1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ FINANČNÍ GRAMOTNOSTI	11
1.1 POJEM FINANČNÍ GRAMOTNOST	11
1.2 SLOŽKY FINANČNÍ GRAMOTNOSTI	13
1.3 CÍLE FINANČNÍ GRAMOTNOSTI.....	15
2 PROJEKTY FINANČNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ	16
2.1 ZAVÁDĚNÍ FINANČNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ DO ZÁKLADNÍCH ŠKOL	16
2.2 SUBJEKTY FINANČNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ.....	21
2.3 VÝZNAM FINANČNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ.....	23
3 ČINITELÉ FINANČNÍHO ROZHODOVÁNÍ	24
3.1 RODINA	24
3.2 SPOLEČENSKÉ VLIVY	26
3.3 PENÍZE.....	28
4 FINANČNÍ GRAMOTNOST V SOCIÁLNÍM KONTEXTU	33
4.1 PŘEDLUŽENÍ.....	34
4.2 SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ	39
4.3 PREVENCE, PORADENSTVÍ A POMOC	40
PRAKTICKÁ ČÁST	43
5 VÝZKUM FINANČNÍ GRAMOTNOSTI	44
5.1 CÍL A METODA VÝZKUMU	44
5.2 STANOVENÍ HYPOTÉZ A CHARAKTERISTIKA SOUBORU RESPONDENTŮ	47
5.3 ANALÝZA, VYHODNOCENÍ A INTERPRETACE VÝSLEDKŮ.....	49
ZÁVĚR	62
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	64
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	67
SEZNAM OBRÁZKŮ	68
SEZNAM TABULEK	69
SEZNAM GRAFŮ	70
SEZNAM PŘÍLOH	71

ÚVOD

Pojem finanční gramotnost či finanční vzdělávání je pojmem, o kterém laická i odborná veřejnost stále více hovoří. Nedostatečná finanční gramotnost je skutečně vážný problém současné společnosti. Předluženosti zejména v posledním desetiletí přibývá. Počet lidí, kteří prodělali nebo prodělávají osobní bankrot, vzrostl za poslední roky o desítky procent. Neutěšená výše dluhů jednotlivce či domácností si vyžádala začlenění povinného finančního vzdělávání do českého školství. Problém nízké finanční gramotnosti je relativně mladý, souvisí se změnou společenského zřízení. Život za minulého režimu nekladal na člověka větší nároky na finanční odpovědnost, a lidé mohli upadnout do extrémních dluhů jen velmi obtížně. Zavedení výuky finanční gramotnosti je dokladem toho, že škola aktuálně reaguje na změny a potřeby společnosti.

Z pohledu sociální pedagogiky se jeví zavádění výuky finanční gramotnosti jako příslib preventivního působení proti vzniku tíživých finančních problémů, proti zadlužování jedince nebo celé rodiny, proti vzniku sociálně patologických jevů vázaných na nedostačující finanční gramotnost a v krajním případě proti riziku sociálního vyloučení z důvodu předlužení. Zda si děti osvojí dovednosti v oblasti financí již v raném věku či nikoliv, může zásadním způsobem ovlivnit život jim i jejich okolí.

Práce se zabývá problematikou významu zavádění finanční gramotnosti do základního školství s přihlédnutím k tomu, že finanční vzdělávání není jediným, ač velmi důležitým, činitelem ekonomického chování člověka a neposkytuje úplnou ochranu před neuváženým rozhodováním v oblasti financí. Práce zahrnuje další podstatné aspekty, které ovlivňují finanční jednání člověka jako je rodinná výchova, společenské vlivy a peníze. Dále sleduje a hledá oprávněnost implementace finanční gramotnosti do škol na úrovni celospolečenské, rodinné i individuální. Prověřovat odůvodněnost zavedení povinné výuky finanční gramotnosti by bylo v současné době příliš formální otázkou. Proto jsem pro účely praktické části využila interdisciplinárního charakteru finančního vzdělávání a pokusila se o zjištění závislosti numerické gramotnosti resp. matematické dovednosti na finančně gramotné chování zahrnující jak znalosti, tak míru zodpovědného finančního rozhodování. Testování bylo prováděno v souladu se stanoveným výzkumným problémem na vzorku žáků vybrané základní školy v 8. a 9. třídách.

Předkládaný text se skládá z teoretické části obsahující 5 kapitol a z části praktické, která má podobu empirické stati o výsledcích kvantitativního výzkumného šetření prováděného

pomocí dotazníku. Zvolená metoda splňuje požadavky v souladu s cílem výzkumu, které v praxi znamenaly postihnout většího počtu testovaných subjektů.

První kapitola teoretické části plní úlohu uvaděče do dané problematiky. Objasňuje základní pojmy dané problematiky, rozlišuje významové rozdíly jednotlivých pojmů, definuje složky finanční gramotnosti a nastiňuje její cíle. Druhá kapitola představuje základní dokumenty, které jsou určující pro ucelenou koncepci implementace finanční gramotnosti do základních a středních škol, včetně seznámení s požadovanými výstupy finančního vzdělávacího procesu, které jsou zformulovány do tzv. standardů finančního vzdělávání. Text dále poskytuje informace o dalších subjektech působících na poli finanční osvěty a vzdělávání. Třetí a čtvrtá kapitola je věnována ostatním činitelům, jenž nezanedbatelně ovlivňují finanční rozhodování člověka (rodinná výchova, sílící konzumní způsob života, útočící reklama, virtuální podoba peněz, spojení nezkušenosti a složitosti při realizaci finančních transakcí a velmi snadná dosažitelnost půjček a úvěrů). Zvláštní podkapitola pak charakterizuje kapesné jako vhodný výchovný nástroj, jak dítě rozumně naučit nakládat s penězi a zároveň formovat jejich vztah k nim. Pátá kapitola obsahuje pohled na finanční gramotnost resp. finanční negramotnost v kontextu negativních sociálních dopadů na jedince i společnost (nezaměstnanost, předlužení, sociální vyloučení a sociálně patologické jevy s nimi spojené). Vymezuje zde finanční vzdělávání jako jedno z preventivních opatření k ochraně člověka resp. spotřebitele proti rostoucímu zadlužování. Poslední šestá kapitola se zabývá metodologií konstrukce vlastního výzkumu, analýzou sebraných dat s pomocí grafického vyjádření a interpretací výsledků (zda má vyšší numerická gramotnost souvislost s úrovní finanční gramotnosti a zamyšlení nad možnými příčinami zjištěných rozdílů).

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ FINANČNÍ GRAMOTNOST

Finanční gramotnost je relativně mladým pojmem. Historicky však není finanční gramotnost nic nového. Dříve byl tento pojem ukryt do základu výchovy v rodině i ve škole a spočíval v osvojení si schopnosti hospodařit se svým majetkem a penězi. S příchodem nového tisíciletí jsme svědky rapidního rozvoje finančních služeb a růstu spotřebitelů bez příslušných finančních kompetencí. Neznalost rizik a důsledků využívání finančních produktů spolu s alarmujícími statistikami o počtu zadlužených domácností vedly k nutnosti vybudování systému **finančního vzdělávání** a definování základních **standardů finanční gramotnosti**.

1.1 Pojem finanční gramotnost

Pojmenování „finanční gramotnost“ v sobě spojuje dva pojmy, které spolu těsně souvisí. „Gramotnost“, zamýšlená jako schopnost člověka číst, psát a počítat, patří k základní výbavě člověka. Stává se východiskem pro zvládnutí dalšího učení, jehož potřebu vyvolávají společenské a ekonomické změny. Pojem „finanční“ souvisí se světem peněz, s jejich obstaráváním a ochranou. Finančně gramotný člověk by měl tedy umět „číst“, respektive rozumět informacím ze světa financí tak, aby se pro něho staly srozumitelnými. (Bertl, 2012, s. 9)

Dokument „Národní strategie finančního vzdělávání 2010“ deklaruje finanční gramotnost jako „*soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb. Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat osobní/rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktivit a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace*“ (Národní strategie finančního vzdělávání, 2010, s. 11)

Takto pojatá definice finanční gramotnosti je specializovanou součástí širší ekonomické gramotnosti, která zahrnuje navíc problematiku ekonomiky domácností a státu. Z toho plyne, že finanční gramotnost se zabývá pouze osobními financemi jednotlivce a jeho rodiny. (Dvořáková, Smrčka, 2011, s. 31)

Dvořáková, Smrčka podrobněji rozebírají finanční gramotnost z hlediska koncepčního (**koncepční definice**) a z hlediska funkčního (**funkční** či pracovní **definice**). Koncepční definice vysvětluje finanční gramotnost jako osobní odpovědnost za hospodaření s penězi s důrazem, jak na získávání objektivních znalostí specifík finančního trhu, tak na posilování sebedůvěry a sebereflexe v rozhodování o finančních otázkách. Význam funkční definice finanční gramotnosti, na rozdíl od obecné definice koncepční, spočívá v možnosti měření, srovnávání a hodnocení finanční gramotnosti pomocí hmatatelných ukazatelů, např. poměr závazků jednotlivce k jeho majetku, výše příjmů domácnosti, zda a kolik si jedinec spoří na důchod apod. Hodnotí se úroveň znalostí pro racionální rozhodování jedince, schopnost odpovědně spravovat rodinný rozpočet, ochota spořit, postoj k penězům apod. Finanční gramotnost je disciplínou relativně novou a investice do ní mají dlouhodobou návratnost, proto by měly být výsledky řádně měřeny a vyhodnocovány. Zjištění výzkumu se promítají do studií a programů **finančního vzdělávání**. (Dvořáková, Smrčka, 2011, s. 13, 14)

Finanční vzdělávání

Finanční vzdělávání je **procesem** vedoucím k dosažení určitého stupně finanční gramotnosti. Může pomoci spotřebitelům porozumět hospodaření s penězi s ohledem na měnící se životní situace, potřeby člověka a na podmínky v ekonomice (Dvořáková, Smrčka, 2011, s. 15).

Jedinec, který je finančně vzdělán, může lépe pochopit poskytované informace, a pak činit informovaná rozhodnutí. Finanční vzdělání ovšem nemůže plně nahradit účinnou zákonou a regulační finanční ochranu spotřebitele. Z dlouhodobých zkušeností vyspělých států vyplývá, co ovlivňuje naše finanční chování, co je účinné v ochraně spotřebitele a co není; „*např. víme, že finanční vzdělání nedokáže změnit rozhodování spotřebitele a rozvinout jeho sebevědomí*“. (Dvořáková, Smrčka, 2011, s. 11)

Absence obecných znalostí však může vést k iracionálnímu rozhodování o přijetí lehce dostupných půjček či pořízení nevhodného finančního produktu.

Finanční kvalifikace

Další z pojmů, se kterým se můžeme setkat v publikacích s danou problematikou, je **finanční kvalifikace** (je chápána jako širší pojem než finanční gramotnost).

Finanční kvalifikace obsahuje složky:

- **finanční znalosti a inteligence** (schopnost jedince rozumně manipulovat s penězi v každodenním styku),
- **finanční dovednosti, schopnosti a pravomoc** (způsobilost využívat aktivně finanční znalosti a inteligenci v běžných či neočekávaných situacích),
- **finanční odpovědnost** (schopnost uvědomit si dlouhodobý dopad svých finančních rozhodnutí, nabytí povědomí o právech a povinnostech a potencionální pomoci).

Finančně kvalifikovaný jedinec v sobě zahrnuje soubor znalostí a dovedností, který zaručuje pochopení hodnoty peněz. Finanční kvalifikace určuje jeho schopnost rozhodovat se mezi možnostmi na základě informací, aktivně sám činit kroky ke zlepšení své hmotné úrovně, mít přehled o tom, kde by měl hledat případnou pomoc. (Dvořáková, Smrčka, 2011, s. 12,13).

1.2 Složky finanční gramotnosti

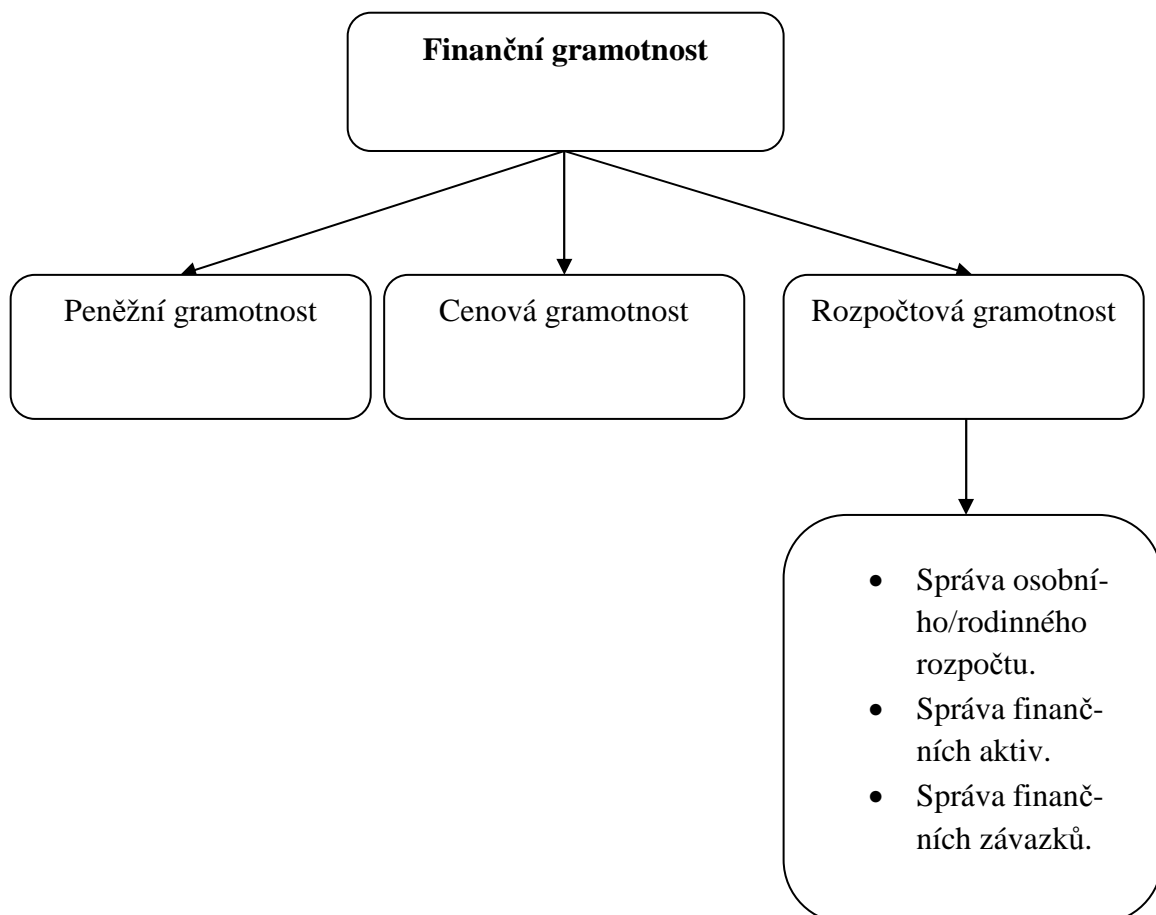
Z definice finanční gramotnosti jsou vyvozeny tzv. **standardy finanční gramotnosti** (tj. **ideální úroveň konkrétních znalostí a dovedností spravování osobních či rodinných financí, která by měla být dosažena v příslušné cílové skupině**) obsahující tři dílčí složky: **gramotnost peněžní, cenou a rozpočtovou**.

- **Peněžní gramotnost** představují kompetence spojené se správou hotovostních a bezhotovostních peněz. Dále sem patří zvládnutí finančních operací s nástroji k tomu určenými (např. běžný účet, funkce bankomatu, platební karty apod.).
- **Cenová gramotnost** umožňuje porozumět fungování trhu, tvorbě cen a vlivu inflace na hodnotu peněz.
- **Rozpočtová gramotnost** pokrývá kompetence nezbytné ke správě rozpočtu jedince nebo jeho rodiny. Správou definice rozumí: sestavení a sledování rozpočtu, plánování a finanční rozhodování s ohledem na současné a očekávané životní situace. Dále jsou začleněny specializované složky, které odpovídají přebytku rozpočtu –

správa finančních aktiv (např. investice, vklady, úspory, pojištění) nebo deficitu rozpočtu – správa finančních závazků (např. úvěrů, leasingu a jiných forem dluhu).

S finanční gramotností kromě toho úzce souvisí **gramotnost numerická** (využití početních dovedností k řešení numerických úloh se vztahem k financím), **gramotnost informační** (schopnost vyhledat a vyhodnotit relevantní informace v širších souvislostech) a **gramotnost právní** (zejména orientace v právním systému, povědomí o právech a povinnostech, přehled o možnostech pomoci při exekuci či insolvenčním řízení). Rozvíjení těchto gramotností je zároveň prostředkem k vytváření a posilování ekonomického, právního a politického myšlení občanů. (Národní strategie finančního vzdělávání, 2010, s. 12)

Obr. č. 1 Složky finanční gramotnosti

Zdroj: Národní strategie finančního vzdělávání, 2010, s. 14

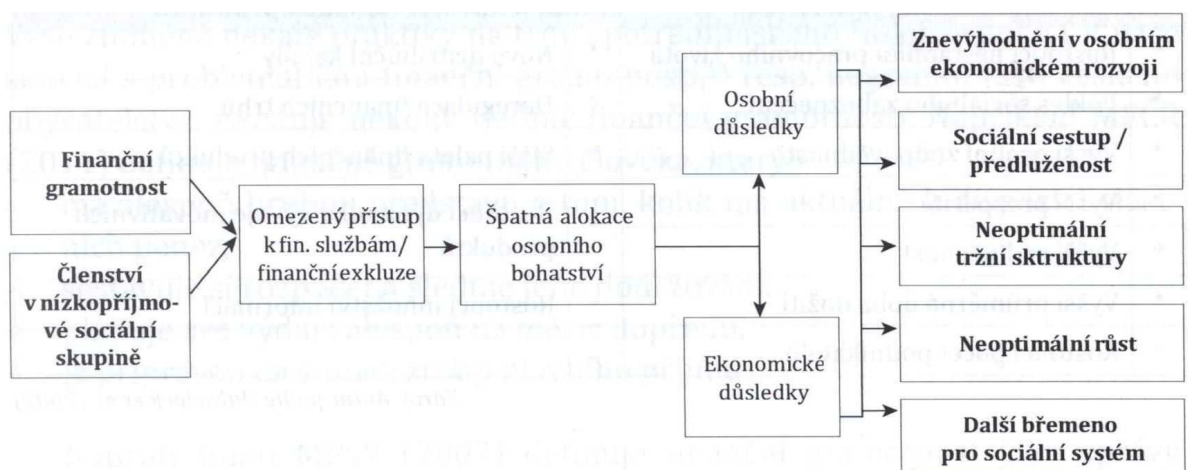
1.3 Cíle finanční gramotnosti

V širším pojetí je hlavním cílem snaha národní strategie finančního vzdělávání zdokonalit znalosti, dovednosti a schopnosti spotřebitelů v oblasti finančních produktů a také posílit jejich sebeuvědomění ve vztahu k osobním a rodinným financím.

„Finanční gramotnost jako součást ekonomické gramotnosti formuje znalosti, dovednosti a hodnotové postoje, které by měl občan mít, aby se dokázal uplatnit v současné společnosti.“ (Národní strategie finančního vzdělávání, 2010, s. 11,12)

V užším pojetí můžeme význam finanční gramotnosti chápat jako přínos finančního vzdělávání v rovině celospolečenské a v rovině individuální, které se navzájem prolínají. Přínosem pro ekonomiku v rovině společenské je občan informovaný, kterému jeho finanční znalosti umožní správnou volbu finančních produktů. Tím se snižuje procento lidí, kteří nemohou své závazky splácet. Opačná situace může vyústit až do předlužení a následně do sociálního vyloučení jedince a jeho vyřazení z legálního trhu práce. Jelikož jsou mu jeho příjmy exekučně zabavovány, ztrácí tím motivaci legálně pracovat. To se nepříznivě odráží ve státním rozpočtu poklesem daňových příjmů a růstem šedé ekonomiky. V rovině lidské se jedná o osobní, pracovní a rodinné tragédie plynoucí z předlužení. (Vybíhal a kol., 2011, s. 19, 20)

Obr. č. 2 Makroekonomický dopad nízké úrovně finanční gramotnosti

Zdroj: Teplý a kol., 2013, s. 44

2 PROJEKTY FINANČNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

Přechod od centrálně plánované ekonomiky v předlistopadové historii našeho státu k moderní tržní ekonomice vyvolal oprávněné požadavky na elementární ekonomické a finanční znalosti nezbytné k základní orientaci občanů ve stále komplikovanějším světě financí. První dílčí pokusy o finanční vzdělávání sahají hluboko do devadesátých let. Výsledek těchto snah bylo přijetí vládního usnesení z roku 2005, které obsahovalo úkol vybudovat systém finanční gramotnosti na základních a středních školách. K ucelené koncepci systému finančního vzdělávání došlo v roce 2007 vydáním tří zásadních dokumentů (*Strategie finančního vzdělávání, Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách obsahující v příloze Standardy finanční gramotnosti*). Zařazení povinné výuky finanční gramotnosti do základních škol začleněním do rámcových vzdělávacích programů došlo až v roce 2013.

2.1 Zavádění finančního vzdělávání do základních škol

Mezirezortní skupina složená z Ministerstva financí ČR, Ministerstva průmyslu a obchodu ČR a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR vydala v roce 2007 dokument „*Strategie finančního vzdělávání*“, resp. jeho aktualizaci schválenou vládou pod názvem „*Národní strategie finančního vzdělávání 2010*“, který je považován za první celkovou koncepci finančního vzdělávání v České republice. Podrobnosti o způsobu implementace do výuky na základních školách zahrnuje navazující dokument „*Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách*“ obsahující také „*Standardy finanční gramotnosti*“. (Dvořáková, Smrčka, 2011, s. 30)

Národní strategie finančního vzdělávání

Základními prvky NSFV jsou:

- definice finanční gramotnosti, (viz. kapitola 1.1),
- stanovení principů finančního vzdělávání,
- dvoupilířová struktura finančního vzdělávání (vzdělávání celé populace: školní a celoživotní),
- vymezení prioritních oblastí vyžadující adekvátní úroveň finanční gramotnosti:
  - a. aktivní a odpovědná účast na finančním trhu (znalost spotřebitelských práv k efektivnímu využívání finančních produktů a služeb),

- b. prevence proti předlužení (schopnost racionálního posouzení závazků rodiny či jednotlivce z hlediska udržení finančního zdraví domácností),
- c. zajištění na stáří (odpovědný přístup k finančnímu zabezpečení ve stáří jako prevence sociálního propadu). (Národní strategie finančního vzdělávání, 2010, s. 14, 15)

Uvedené oblasti se vyznačují náhlým růstem požadavků na schopnost rozhodovat se nad rámec běžného finančního chodu domácnosti a z pohledu potencionálních rizik vyžadují vyšší míru finanční gramotnosti, než bylo ve společnosti zvykem. (Pavelková, 2012, s. 113)

Podstatné pro oblast vzdělávání ve školách je v NSFV **definování finanční gramotnosti a principů finančního vzdělávání**. (Dvořáková, Smrčka, 2011, s. 30)

Když dosadíme za obecné pojmy definice finanční gramotnosti konkrétní činnosti, můžeme tak dostat reálnou představu, jaké dovednosti a znalosti by si měl finančně gramotný člověk osvojit.

„Finanční gramotnost zahrnuje zejména následující dovednosti a znalosti:

- *hospodaření s penězi (utrácet, spořit a investovat),*
- *získávání peněz (možnosti výdělku, sociální dávky, efektivní komunikace s peněžními ústavy a dalšími půjčovateli peněz – včetně výpůjček v rodině),*
- *znalost reálné hodnoty peněz (obvyklých cen základního zboží a služeb) a povědomí o tom, jak se vyvíjí (inflace, směnné kurzy),*
- *základní orientace na trhu finančních produktů,*
- *schopnost plánovat a dodržovat okolnostem odpovídající objem peněz (spravovat osobní i rodinný rozpočet),*
- *dovednost chránit se proti předlužování.“* (Pavelková, 2012, s. 113)

Vzdělávací programy a aktivity musí být realizovány v souladu s principy finančního vzdělávání (obecnost, odbornost a zacílení), jedině tak mohou být považovány za relevantní součást finančního vzdělávání.

Princip obecnosti vylučuje propagaci konkrétních finančních institucí a jejich produktů či služeb.

Princip odbornosti garantuje zajištění výuky dostatečně odbornými pedagogy.

Vzdělávací projekty či programy by měly být upraveny s ohledem na danou cílovou skupinu v souladu s **principem zacílení**. (Národní strategie finančního vzdělávání, 2010, s. 15, 16)

System budování finanční gramotnosti na základních a středních školách

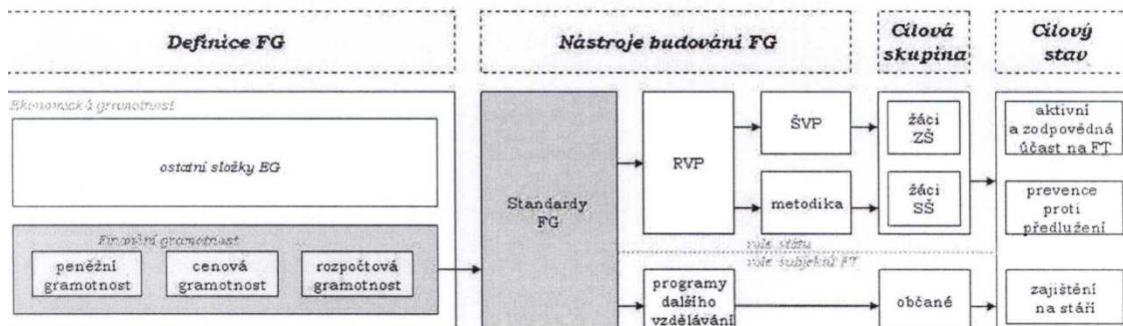
Dokument “System budování finanční gramotnosti na základních a středních školách“ (2007) pověřuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) zaváděním standardů finanční gramotnosti do rámcových vzdělávacích programů (RVP) jako východisek pro tvorbu školních vzdělávacích programů (ŠVP) na jednotlivých školách.

Rámcový vzdělávací program je dokument vytvořený na státní úrovni a vymezuje rámce vzdělávání (dle věkových kategorií), kterými je škola vázána. Školní vzdělávací program si tvoří každá škola samostatně s ohledem na dodržování zásad vymezených v RVP. Oba dokumenty se řadí do systému kurikulárních dokumentů, zformulovaných v Národním programu rozvoje vzdělávání v ČR (tzv. Bílé knize), upravených zákonem č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů. (Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, 2013, s. 5)

Standardy finančního vzdělávání a rámcový vzdělávací program

Standardy - ideální úroveň finanční gramotnosti odpovídající příslušné cílové skupině - jsou zaváděny do RVP (dle odpovídající věkové úrovně žáků) či mohou sloužit jako podklady pro sestavování vzdělávacích programů dalšího vzdělávání. (System budování finanční gramotnosti na základních a středních školách, 2007, s. 8)

Obr. č. 3 Role standardů finanční gramotnosti

Zdroj: System budování finanční gramotnosti na základních a středních školách, 2007, s. 9

Základní standardy finanční gramotnosti (peněžní, cenová a rozpočtová) byly pro účely RVP mírně modifikovány a hlavními moduly standardů pro žáky I. a II. stupně základní škol se staly:

- peníze (tuzemská i zahraniční měna, inflace a tvorba ceny),
  - hospodaření domácností (rozpočtování),
  - finanční produkty (řešení přebytku či nedostatku finančních prostředků, pojištění).
- (Dvořáková, Smrčka, 2011, s. 33) Viz. příloha I

Zatímco implementace standardů finanční gramotnosti do RVP pro střední školy byla zahájena již v roce 2007, RVP pro základní vzdělávání byl v tomto směru upraven až přijetím Opatření ministra MŠMT, č. j. MSMT - 2647/2013-210 v roce 2013. Výuka finanční gramotnosti byla tedy na základní školy zařazena povinně začátkem školního roku 2013/2014.

Na základě výše uvedených změn byla výuka finanční gramotnosti pro žáky I. stupně základních škol včleněna do vzdělávací oblasti „Člověk a jeho svět“. Cílové zaměření z pohledu zvyšování úrovně finanční gramotnosti je naučit žáky orientovat se v problematice peněz a cen a budování odpovědného přístupu spravování osobního rozpočtu. (Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, 2013, s. 39)

Problematika finanční gramotnosti byla pro žáky II. stupně základních škol vložena do vzdělávacího oboru „Výchova k občanství“. Cílovou skupinou této práce jsou žáci této věkové kategorie, proto je nasnadě podrobněji popsat, jaké finanční kompetence by měl mít dospívající před opuštěním základní školy osvojené.

Žák (podle očekávaných výstupů RVP základních škol):

- porovnává různé formy vlastnictví, uvede jejich příklady, vysvětlí potřebu dodržování zásad ochrany duševního vlastnictví a jejich znalost uplatňuje ve svém jednání (jde o problematiku velmi aktuální v souvislosti s rozmachem internetu a možností elektronického kopírování),
- na příkladu chování kupujícího a prodávajícího vyloží podstatu fungování trhu, vysvětlí, jak ovlivňuje tvorbu ceny nabídka a poptávka, jak mění hodnotu peněz inflace, objasní, jak se bránit v případě porušení práv spotřebitele,
- uvede příklady vhodného využití různých nástrojů hotovostních a bezhotovostních plateb (použití debetních a kreditních platebních karet, vysvětlí jejich omezení),

- popíše a objasní způsoby zacházení s volnými peněžními prostředky (úspory, investice, spotřeba) a způsoby krytí deficitu (úvěry, splátkový prodej, leasing),
- vysvětlí, jakou úlohu plní banky a jaké služby poskytují, dokáže vysvětlit pojem úrok placený a přijatý, je seznámen s nejčastějšími druhy pojištění,
- dokáže sestavit rozpočet domácnosti, dodržuje zásady hospodárnosti a vyhýbá se rizikům hospodaření s penězi, popíše hlavní příjmy a výdaje domácnosti a dokáže zvážit jejich nezbytnost,
- má přehled o příjmech a výdajích státního rozpočtu, je schopen uvést příklady státních dávek a příspěvků, které mohou občané získat,
- rozlišuje úlohu výroby, obchodu a služeb. (Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, 2013, s. 53-55)

V souladu se třetí částí dokumentu SBFG o vytváření metodických pokynů pro pedagogické pracovníky vydal Národní ústav vzdělávací, Praha v roce 2013 aktualizovanou metodiku „*Metodická doporučení pro výuku finanční gramotnosti*“, která zohledňuje povinné zařazení výuky finanční gramotnosti do RVP ZV. Materiál má doporučující charakter a je určen pro učitele základních a středních škol, jejich vedoucím pracovníkům a koordinátorům ŠVP. Metodika zdůrazňuje, že finanční gramotnost je uceleným systémem finančního vzdělávání, a proto je zapotřebí zabezpečit kontinuitu výuky mezi 1. a 2. stupněm ZŠ. Dále připomíná, že vyučování finanční gramotnosti je povinné, tudíž nemůže být zařazeno do volitelných předmětů. Je na zvážení školy, zda bude výuka realizována samostatně nebo integrována do již vyučovacích předmětů. Materiál upozorňuje na důležitost propojování vzdělávání společenskovedního a ekonomického s matematikou a informačními technologiemi, které vede k praktickému využití nabytých poznatků a komplexnějšímu vnímání souvislostí. Finanční vzdělávání by mělo mít tedy interdisciplinární charakter. (Hesová, 2013, s. 6, 7)

Na mnoha základních školách výuka finanční gramotnosti probíhá už několik let. Byla ale vždy závislá na vedení školy, zda ji zařadí do osnov a v jakém rozsahu. Ovšem ani zavedením povinné výuky finanční gramotnosti od 1. 9. 2013 neznamena, že se musí stát samostatným předmětem. Bude pravděpodobně včleněna do hodin občanské výchovy, zeměpisu či matematiky.

2.2 Subjekty finančního vzdělávání

Vyjma veřejné správy hrají nezastupitelnou roli na poli finančního vzdělávání soukromé iniciativy. Jedná se o projekty spolupráce finančních institucí, škol, občanských sdružení, obecně prospěšných společností, soukromých subjektů, sdružení spotřebitelů apod.

Výčet subjektů, které mohou participovat na procesu finančního vzdělávání, najdeme v páté části NSFV. Jsou rozčleněny do sedmi skupin dle přisuzovaných rolí:

1. subjekty veřejné správy (Ministerstvo financí, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstvo průmyslu a obchodu, Česká národní banka, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo vnitra a obecní úřady),
  2. profesní sdružení (nejčastěji bank, pojišťoven a finančních zprostředkovatelů),
  3. sociální partneři (zaměstnavatelé a odbory),
  4. nestátní neziskové organizace (spotřebitelská sdružení, občanské společnosti, organizace z neziskové oblasti),
  5. vzdělávací instituce (státní i soukromé),
  6. média (veřejnoprávní televize a rozhlas),
  7. další subjekty (sponzoři a podporovatelé vzdělávacích projektů, vysoké školy).
- (Národní strategie finančního vzdělávání, 2010, s. 19-22)

Projekty finančního vzdělávání

Pro dokreslení široké škály aktivit zabývajících se finančním vzděláváním několik uvádím.

V oblasti finančního vzdělávání mladé generace je na prvním místě třeba uvést Českou národní banku, která se v této oblasti aktivně angažuje. Vydala např. učební texty „*Finanční a ekonomická gramotnost: Pracovní sešit 1 a 2*“, včetně doprovodného manuálu pro učitele. Na základě výše uvedených textů pořádá banka ve spolupráci s akreditovanými vzdělávacími institucemi semináře finanční gramotnosti pro učitele základních a středních škol. (Pavelková, 2012, s. 118)

Ze spolupráce České spořitelny a obecně prospěšné společnosti Terra-klub vzešlo vydání publikace „*Školní atlas Dnešní finanční svět*“, který byl akreditován MŠMT a je také součástí stejnojmenného výukového programu. Slouží na posílení finanční gramotnosti žáků II. stupně základních škol a víceletých gymnázií. Dále Česká spořitelna podporuje Poradnu při finanční tísní, organizuje vzdělávací semináře pro zástupce neziskových organizací pod vedením zkušených specialistů.

Dalším záslužným počinem v této oblasti je projekt „*Rozumíme penězům*“. Za realizací stojí občanské sdružení AISIS a odborný garant projektu GE Money Bank. Projekt je akreditován MŠMT ČR a zaměřuje se na porozumění konkrétním situacím z běžného života, které souvisejí s financemi. (www.gemoneybank)

Významné místo v řešení této problematiky patří společnosti COFET, a.s. (člen koordináční skupiny Ministerstva financí ČR pro finanční vzdělávání) a obecně prospěšné společnosti FINANČNÍ GRAMOTNOST, o.p.s., jejíž hlavním předmětem činnosti je prevence předlužování, prevence před insolvencí, ochrana občanů při insolventnosti, poradenství a vzdělávání občanů v oblasti finanční gramotnosti. Obě společnosti jsou již od roku 2007 průkopníky v šíření osvěty finanční gramotnosti. Provádějí průzkumy potřebnosti finanční gramotnosti, podílejí se na tvorbě a vydávání odborné literatury, pořádají ve zmiňované oblasti mezinárodní konference a odborné semináře. Jmenované společnosti společně organizovaly v roce 2012 již čtvrtou odbornou konferenci, kde v rámci *workshopu „Finanční gramotnost zábavně a kvalitně“* představily možnosti neformálního vzdělávání pro děti a mládež (soutěže, divadelní představení), učitelům poskytly informace o akreditovaných kurzech finanční gramotnosti a zároveň proškolily pedagogické pracovníky dětských domovů. Podílely se rovněž na pořádání úspěšné celorepublikové soutěže MŠMT ČR pro základní a střední školy ve finanční gramotnosti. Realizační týmy společnosti připravily pro děti z dětských domovů vzdělávací program ve formě her, který přiblížil svět financí i mládeži z těchto sociálních zařízení. (Pavelková, 2013, s. 117)

Knižní trh

Za zatím jediný ucelený soubor informací o finanční gramotnosti považují odborníci „*Slabikář finanční gramotnosti*“ (2011), který vydala výše zmiňovaná společnost COFET, a.s. Kniha vychází jak ze standardů finanční gramotnosti, tak ze zkušeností lektorů a pedagogů z přímé účasti na finančním vzdělávání, proto byla publikace obohacena mimo jiné o souhrn sociálních aspektů finanční gramotnosti.

Literatura pro nejmenší

Při mapování literatury týkající se finanční gramotnosti jsem objevila zajímavou dvojici knižních pohádek Evy a Michala Skořepových, autorů, kteří se snaží o posilování finanční gramotnosti mládeže již řadu let. „*Chytré pohádky z městské zahrádky: Zvířátka ve světě financí*“ je titul jedné z nich. Kniha vysvětluje těm nejmenším zdánlivě složitá témata finančního světa (princip bankomatu, funkce platební karty, únosné zadlužení apod.) velmi

originálním a hravým způsobem. Za každým příběhem následují otázky na dané téma, které vhodným způsobem vybízejí ke společnému povídání o tom, jak to funguje v našem skutečném životě.

Učebnice

Na trhu se nyní nachází několik učebnic finanční gramotnosti, které jsou opatřeny akreditační doložkou MŠMT ČR:

- „*Výchova k finanční gramotnosti: učebnice pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*“ (Kašová, Istenčí, 2012). Publikace vznikla přepracováním projektu „Rozumíme penězům“, do knižní podoby.
- „*Finanční gramotnost pro první stupeň základní školy*“ a „*Finanční gramotnost pro druhý stupeň základní školy*“ (Jakeš a kol., 2011).
- „*Finanční gramotnost: učebnice žáka*“ (Navrátilová, 2011).

Učebnice se zabývají (v souladu se standardy finanční gramotnosti a RVP ZŠ) oblastmi peněžní gramotnosti, ve které žáci získávají kompetence nezbytné pro správu peněz – výběr vhodné banky, správa běžných účtů, hotovostní a bezhotovostní transakce, internetové bankovníctví, orientace ve světě finančních produktů apod., oblastí cenové gramotnosti, kde se žáci snaží porozumět cenovým mechanismům a inflaci a oblastí rozpočtové gramotnosti – tedy správou osobního nebo rodinného rozpočtu a zodpovědného zadlužování.

2.3 Význam finančního vzdělávání

Proces finančního vzdělávání směřuje k tomu, aby mladá generace porozuměla penězům, spravovala hospodárně své finance a byla schopna se racionálně rozhodovat o využití finančních produktů a služeb. Jednoduše vedla **zdravý finanční život**. Lidské chování však ovlivňuje řada dalších okolností a jen vzdělání imunitu vůči finanční nerozvážnosti neposkytne.

„Finanční vzdělávání ke zvýšení finanční gramotnosti a zlepšená regulace ochrany spotřebitele nemůže vyřešit zadluženost domácností. Představuje pouze preventivní opatření, která pomáhají vyhnout se nejhoršímu zneužití spotřebitele, protože ten může disponovat přesnými informacemi, bude mít přístup k rychlému, levnému a účinnému postupu, jak řešit své stížnosti, a bude mít příležitosti získat finanční vzdělání a popř. dále si ho rozvíjet.“
(Dvořáková, Smrčka, 2011, s. 42)

3 ČINITELE FINANČNÍHO ROZHODOVÁNÍ

Schopnost hospodařit s financemi určuje především rodina, ve které dítě vyrůstá, a její vztah k materiálním hodnotám. Ovlivňují ji ale i společenské tlaky, např. porovnání se s druhými v rámci materiálního soupeření, obrovský vliv reklamy, módních trendů a narůstající způsob konzumního života. Děti napodobují chování rodičů, proto chtějí-li vypěstovat v dětech zdravý vztah k penězům, naučit je spořit a nepropadat nákupnímu šílenství, musí jim jít příkladem.

3.1 Rodina

Rodina poskytuje dětem model jejich budoucího chování a jednání. Potomci přebírají pravidla, rituály, priority a cíle původní rodiny a při tvorbě svého hodnotového žebříčku se příliš neliší od rodičů.

Slabikář finanční gramotnosti nabízí charakteristiku rodiny, pro jejíž zdravé fungování je důležitá zejména soudržnost, adaptabilita a komunikace. Soudržnost poskytuje jednotlivým členům rodiny přiměřenou nezávislost a samostatnost, míra adaptability představuje schopnost rodiny flexibilně se přizpůsobovat životním změnám. Při správě rodinných financí se jeví jako určující vlastnost komunikační. „*Zdravá rodinná komunikace je nezbytná pro vytváření pozitivní rodinné atmosféry, zvládání problémů nebo plánování změn, včetně rodinných investic, úvěrů, pojištění apod.*“ (Vybíhal a kol., 2011, s. 33)

Pro funkční rodinu je typická pozitivní atmosféra s přátelskými vztahy mezi jednotlivými členy. Rozhodování o závažnějších záležitostech leží na bedrech rodičů, kteří se drží nevrhnutého řešení. Děti přibírají do diskuze ve vybraných situacích a při konečném rozhodnutí berou ohled na jejich přání. Všichni členové rodiny jsou si vědomi toho, že zdravé fungování rodiny je podmíněné ochotou spolupracovat a schopností vnímat potřeby všech jejích členů. (Sekera, 2010, s. 65)

Hospodaření rodiny

S ohledem na vyspělost dítěte je důležité seznamovat děti s rodinným rozpočtem. Je důležité, aby věděly, co si rodina může dovolit a co ne, co jsou příjmy rodiny a co výdaje, jak vytvořit rozpočet sladěný s finančními možnostmi rodiny a požadavky jejích jednotlivých členů.

Podle Laniado je podstatné přibrat děti k rodinnému rozhodování. Naučí se tak hodnotit a přisuzovat správnou váhu jednotlivým položkám rodinného rozpočtu. Navíc děti snáze pochopí závažnost situace při finančních potížích rodiny a ochotněji odloží své požadavky a přání na později. (Laniado, 2002, s. 91-92)

Dítě má být informováno o tom, jaké věci má právo od rodičů dostat (na co si nemusí spoříť), má nárok vědět přibližně kolik rodiče vydělávají, zda splácejí úvěry či hypotéky, kolik spoří atd. Diskuze na toto téma je možná s ohledem na zralost dítěte a jeho zájem o tyto věci. Taková otevřenost rodinného rozpočtu je pro rodiče někdy nepohodlná, ale děti tak získávají jedinečný trénink samostatnosti a zodpovědnosti a utvoří si reálnou představu o nakládání s penězi v rámci rodinného rozpočtu. (Říčan, 2013, s. 104, 105)

Výchova v rodině

Výchovné působení rodičů formuje hodnotovou orientaci dítěte a dává základy jeho budoucímu chování a jednání v oblasti ekonomie a financí. Rodič úmyslně i bezděčně působí na dítě jako vzor. Pokud je ovšem jeho chování finančně málo gramotné, může se stát takové chování pro dítě nežádoucím vzorcem jeho budoucího vztahu k penězům a zacházení s nimi.

„Výchovným cílem totiž je naučit dítě s penězi řádně hospodařit. Nakládat s nimi jako s hodnotou, za níž je práce jejich rodičů...“ „A ne je před penězi chránit jako před něčím nečistým a nebezpečným a předpokládat, že se jednou, později, až bude mít ze všeho tzv. rozum, samo od sebe se stane šetrným a hospodárným.“ (Matějček, 1986, s. 252, 253)

Dle Skořepové v některých rodinách převládá mylný názor, že děti mají na záležitosti týkající se peněz dost času, a že je zbytečné je tím „zatěžovat“. Oblast financí je pro fungování společnosti významná, a tím, že rodiče budou toto téma před dětmi tabuizovat, jim moc neprospějí. (Šťastná, 2013)

Aby se učilo dítě hospodařit již od raného věku, je důležité najít správnou hranici pro uspokojování požadavků dítěte. Pokud je dětem jen všechno slepě povolováno nebo naopak zakazováno, ničemu se dítě nenaučí. Výchovný úkol leží především na rodičích, aby našli a posilovali to, co považují za žádoucí. (Matějček, 1986, s. 253)

Co se týká starších dětí (předškolního či školního věku) je třeba je naučit finančním limitům. Pokud jsou děti zahrnovány přebytkem peněz, nikdy se s nimi nenaučí řádně zacházet. Právě v nastavování finančních limitů vidí Klimeš velký výchovný rozdíl mezi chudou

a bohatou rodinou. V bohaté rodině musejí rodiče často uměle vytvářet limity mezi tím, držet děti zkrátka, anebo naopak jim dopřávat luxusu, a tak je vědomě učit hospodárnosti, činnosti, která je v chudších rodinách samovolným a přirozeným procesem. Je tedy důležité, aby se dítě naučilo rozlišovat mezi potřebným a nadbytečným. Každá rodina má hranici běžných a mimořádných útrat nastavenou jinak. Zcela jistě existují rozdíly mezi spotřebou rodiny s průměrným a stotisícovým platem. Podstatné však je, aby takové hranice byly nastaveny a dítě nemělo pocit, že dostane vše, na co si vzpomene. (Klimeš, 2007, s. 33)

3.2 Společenské vlivy

Naše společnost se nazývá společností spotřeby. Součástí našeho života je psychologicky propracované a dokonalé donucování ke spotřebě. Jinak řečeno „*tento svět jde po nás a po naší peněženke.*“ (Smrčka, 2010, s. 123)

Konzumní způsob života

Neomezená nabídka zboží, tlak reklamy, fascinace tím, co všechno lze za peníze pořídit, nehmátatelné peníze na platebních či kreditních kartách a větší ochota k zadlužování způsobila, že tradiční postoje lidí k úsporám a půjčkám v posledních dvaceti letech vzaly za své. Ovládat své spotřebitelské touhy umí stěží mnozí dospělí, natož děti a dospívající, kteří jsou vůči silným lákadlům reklamy ještě mnohem méně odolní. Změnily se také velmi významně zvyky rodiny týkající se trávení volného času. Místem, kde rodina nezřídka svůj volný čas tráví, se stávají velká nákupní centra.

Je možné odolat? Smrčka radí reflektovat vlastní chování a analyzovat situace, které vedou k nadbytečné spotřebě. Okamžik momentální touhy a potřeby je třeba podrobovat neustále kritickému zkoumání. „*Jedním z důvodů, proč se nám peníze rozplývají pod rukama, jsou limity našeho chování, limity naší schopnosti ovládat v sobě spotřebitelskou šelmu.*“ (Smrčka, 2010, s. 125)

Autor varuje zejména před vlivem reklamy, prodejními triky, nahodilým nakupováním a návštěvami obchodů s rozsáhlou nabídkou zboží. „*obchodní centra působí zároveň jako centra zábavy, sportu, jako prostor dlouhodobého pobytu, a tedy dlouhodobé „spotřeby“*“ (Smrčka, 2010, s. 118)

Podívejme se na problém pozitivně. Návštěvy různých nákupních středisek se sice staly pro rodiny rizikem impulzivního a neovladatelného nakupování, ale dávají také možnost rodičům naučit se říkat dětem „ne“. Diskuze o tom, že další módní světlík opravdu nepo-

třebují, může přejít v debatu o převažující hodnotové orientaci. To, co rodina nemůže dohnat na majetku, může dohnat na vztazích a na budování zdravého sebevědomí dítěte. Odborníci radí rozvíjet u dětí kreativitu, než je zahrnovat přepychovými věcmi, dávat přednost dovednostem před vlastnictvím, budovat a udržovat dobré sociální vztahy.

Reklama

Dětští zákazníci se dostali v posledních letech do hledáčku obchodních a reklamních společností. Děje se tak z mnoha důvodů. Děti disponují stále většími finančními částkami, které smějí utratit samy nebo pod dohledem rodičů. Mnohem více než dřív ovlivňují výdaje domácnosti, spolurozhodují o tom, co rodina nakupuje. Často jsou to ony, kdo prosazují určitou značku a vynucují si koupi značkového zboží. Obchodní značky si cílenou reklamou na malé zákazníky budují síť svých budoucích klientů. Odhaduje se totiž, že dvě třetiny značkového zboží, které zákazníci nakoupí, nakupovali už jako děti. Mládež zasažena mocnou silou reklamy se ztotožňuje s určitým druhem zboží, definuje sama sebe prostřednictvím nákupů, činí povrchní úsudky o ostatních (jsi to, co nosíš na sobě, co máš za telefon, co jíš a piješ apod.). Pocit spokojenosti a vlastní hodnoty se řídí dle zakoupeného zboží. Takové chování se bohužel přenáší do sociálního prostředí škol, školek a dětských kolektivů. Děti si vybírají za kamaráda toho, kdo projde krutým sítím diktátu konzumu. (Záhme, 2005, s. 56, 57)

Dítě jako součást kolektivu se nechce odlišovat od ostatních, naopak přeje si být skupinou přijímáno a to se všemi pro ni typickými znaky. Děti se vyznačují konformními touhami. Cítí se dobře, když se mohou oblékat jako ostatní děti. Přejí si mít tu věc, jako mají všichni plnohodnotní členové kolektivu. Ze strany rodičů je vhodné taková přání respektovat například koupí nenákladného předmětu každodenní potřeby, školních potřeb a oblečení, nikoli luxusního zboží, které děti spíše z kolektivu vyděluje. (Laniado, 2002, s. 90, 91)

Mají rodiče možnost bránit děti před útoky marketingových triků?

Psychologové doporučují výrazně chránit děti před reklamami zaměřenými právě na ně. Zachová to dítěti dostatečný odstup od světa spotřeby a chrání ho před nepříjemným pocitem, že vlastnictví určitého předmětu je otázkou jeho sociálního zařazení. (Smrčka, 2010, s. 117)

Laniado doporučuje najít si čas dívat se s dětmi na televizi a vysvětlovat jim, že propagované zboží nemusí být vždy tak atraktivní, jak vypadá na obrazovce. Radí využít společné

nakupování k praktické výuce odhalování reklamních praktik. S ohledem na věk nechat děti porovnávat zboží z hlediska jeho ceny, hmotnosti, balení či kvality obsahu. (Laniado, 2002, s. 90)

„V divoké přírodě učí rodiče děti stopy dravé a nebezpečné zvěře. My v našem světě musíme připravit děti na specifická nebezpečí našeho prostředí, například cíleně vysvětlovat, jak fungují nejrůznější figle a triky používané v reklamě“ (Klimeš, 2007, s. 31)

3.3 Peníze

Peníze fungují jako mechanismus ke splnění přání člověka. Navozují iluzi, že všechny věci jsou teď snadno dostupné a dosažení lidských radostí je na dosah ruky. Pro lidi v moderní společnosti se tak stávají peníze absolutním cílem v jejich činnosti. Z psychologického hlediska je touha po penězích podobná trvalé touze po Bohu. Z toho pramení srovnání, že peníze jsou „*Bohem naší doby*“. (Vybíhal a kol., 2011, s. 22, 23)

„Účelem je sdělit dětem, že peníze jsou sice důležité, že je třeba užívat je s rozvahou, ale ne je uctívat...“ (Laniado, 2002, s. 92)

Definice peněz

Peníze plní v ekonomice několik funkcí. Slouží zejména jako:

- prostředek směny (zprostředkovatelé směnných aktů); bezhotovostní směnné akty (platba kartou, převod peněz z účtu na účet apod.) vytlačují směnné akty uskutečňované pomocí oběživa (bankovky a mince),
- zúčtovací jednotka (pomocí peněz lze vyjádřit hodnotu všeho, co je možné prodat nebo koupit),
- uchovatel hodnoty (schopnost uchovávat kupní sílu v čase); nevýhodou je znehodnocování peněz inflací oproti nemovitostem, uměleckým dílům apod. (Vybíhal a kol., 2011, s. 127, 128)

Imaginární peníze

Jedním z mnoha důvodů zadlužování českých domácností je od poloviny 90. let 20. století vznik fenoménu „nehmatatelných peněz“, který zastihl českou společnost nezkušenou a nepřipravenou. Peníze dostávají podobu zůstatku na kreditních či platebních kartách a běžných účtech. Většina zaměstnavatelů zasílá zaměstnancům mzdy bezhotovostně na bankovní účty. Platby v kamenných či internetových obchodech jsou čím dál víc častěj-

ší a dávno nejsou výsadou jen mladé generace. Teoreticky může člověk utratit celý měsíční plat, aniž by dostal fyzicky peníze do ruky. V důsledku se takové peníze utrácí daleko snáze a velmi rychle o nich lidé ztrácí přehled. To koresponduje s alarmujícím faktem, že více než 2/3 občanů nemá představu o aktuálním stavu svých financí. Placení hotovými penězi napomáhalo lidem udržet si představu o pohybu a množství peněz, kterými mohli disponovat. V důsledku toho byly rodiny nuceny soustavně uvažovat o rozpočtu rodiny a udržovat jistou obezřetnost v rodinných výdajích, která teď mnohým domácnostem zoufale chybí. (Vybíhal a kol., 2011, s. 16)

Peníze versus štěstí

Vědci se shodují na tom, že přímá úměra mezi penězi a pocitem štěstí neexistuje. Proč je mezi těmito dvěma veličinami pouze slabá vazba, zatím zůstává skryto.

I přesto, že si lidé s určitým sociálním statutem uvědomují, že vydělávání peněz jim nepřináší kýžené pocity štěstí, nejsou schopni přestat pracovat, i když peníze objektivně nepotřebují. Co stojí za motivy takového chování? Dvořáková a Smrčka přirovnávají peníze k „droze“, která působí jako hybná síla lidského jednání. Jedinec touží vydělávat peníze, aby obhájil své úspěšné postavení v rámci sociální skupiny, se kterou je porovnáván. Honba za penězi ho vede ke shromažďování majetku, které mu přináší ještě větší satisfakci než vlastní příjem, nikoliv však ke štěstí. Zajímavé je, že po dosažení určité hmotné úrovně, která by umožňovala jedinci věnovat se už jenom jeho oblíbeným aktivitám, své zvyky a způsoby chování nemění. (Dvořáková, Smrčka, 2011, s. 5, 6)

„Pokud někdo touží po bohatství s představou, že mu zajistí štěstí, pak není na správné cestě. Bohatství může přinést uspokojení, a to dokonce jenom v případě, že jedince těší ono úsilí, které musí vynaložit k tomu, aby bohatství dosáhl.“ (Smrčka, 2010, s. 82)

Peníze a děti

Každé malé dítě dříve či později začne přemýšlet, co vlastně peníze jsou a odkud se berou. Děti by měly vědět od malička, že když peníze dojdou, nestačí si je vyzvednout z bezedného bankomatu či vybrat v bance. S osvětou ze strany rodičů není třeba otálet. Až nastane doba, kdy děti zjistí, že peníze jsou odměnou za práci a neexistují v omezeném množství, je vhodné jim svěřit určitý menší obnos. Spravování vlastních peněz je impuls k tomu, aby se začaly učit spořit a utrácet. Zejména jde o to, aby se děti uměly hospodárně rozhodovat mezi svými výdaji a možnostmi. Jestli si za stejnou cenu pořídí tři lízátko nebo

tabulku čokolády. Umět si odmala vybrat, znát hodnotu a cenu je důležitá sociální dovednost.

Zřejmě nejčastější zdroj příjmu dětí školou povinných je kapesné. To se také nezřídka stává ohniskem sváru mezi rodiči a dětmi.

Kapesné

Odborníci se shodují v tom, že kapesné je velmi vhodným výchovným prostředkem. Dítě se seznamuje s hodnotou peněz a formuje se jeho vztah k nim již od raného věku.

Kapesné neslouží dítěti jen k uspokojování jeho potřeb. Tím, že může disponovat vlastními penězi, uspokojuje touhu po určité samostatnosti, která se u dítěte začíná objevovat po osmém roce věku. Jestliže se dítěti takové samostatnosti nedostane, nenaučí se odepřít si uspokojení okamžité spotřeby ve prospěch potřeb v budoucnu významnějších, v čemž spočívá hlavní princip spoření a hospodaření. Nikoli morální špatnost, ale nedostačující vedení k samostatnosti a rodičovská nedůvěra může být důvodem, proč si dítě bere peníze samo bez dovolení rodičů. (Matějček, 1986, s. 253,254)

Matějček navrhuje zavedení trojfázového hospodaření s penězi. Rozděluje příjmy dítěte dle účelu použití: na kapesné, na pohyblivé úspory a fond trvalejšího charakteru. Kapesné se vyplácí v pravidelných intervalech a nemělo by být ze strany rodičů kontrolováno. Dítě by mělo mít možnost utratit ho, za co chce. Pokud se mu však podaří část peněz ušetřit, má být pochváleno. S penězi z pohyblivého fondu (společné peníze rodičů a dítěte) může dítě hospodařit po dohodě s rodiči, kteří posoudí účelnost vydání. Uložené peníze v třetím fondu ukazují dítěti hodnotu dlouhodobých úspor. Pro dítě znamená naspořit větší sumu peněz také to, že je schopno odložit svá momentální přání na později. Takový duševní trénink je dobrou přípravou pro uvážlivé nakládání s penězi do budoucna. (Matějček, 1986, s. 254)

Z podobného modelu vychází i Říčan. Jako praktické vidí zavedení dvojího kapesného. Volné kapesné dává dítěti určitý prostor svobody nakládání s penězi zcela dle jeho uvážení. Utrácení vázaného kapesného může být korigováno ze strany rodičů, kteří tak mohou varovat dítě před impulzivními nákupy. Vyšší sumu představují úspory uložené u rodičů nebo v bance, se kterými dítě sice disponovat nemůže, ale vede ho k důležitému vědomí „*mám, tedy můžu, a záleží na mně, co budu chtít*“. K budování finanční gramotnosti patří i společné diskuze o tom, jak jejich uspořené peníze proinvestovat. Větší děti dostávají ještě peníze na provozní výdaje (jízdné, stravné, školní potřeby). Je dobré si v rámci rodiny

vyjasnit, co si dítě musí z kapesného hradit samo a na co dostane peníze navíc (např. návštěva pouťové zábavy). (Říčan, 2013, s. 100-103)

Tab. č. 1 Kapesné

Volné kapesné	Utrat', kdy a za co chceš!	Pokladnička 1
Vázané kapesné	Utrat' se souhlasem rodičů!	Pokladnička 2
Úspory	Dlouhodobé a neurčité cíle	U rodičů nebo v bance
Provozní fond	Běžné potřeby, zbytek vrať!	V peněžence nebo v zásuvce

Zdroj: Říčan, 2013, s. 102

Kdy začít s kapesným je věc značně individuální. Odborníci doporučují dobu, kdy je dítě schopné počítat, formulovat své potřeby a vysloví zájem o věc. Nejčastěji to bývá s nástupem do školy, kde je dítě vystaveno konfrontaci se svými spolužáky. Právě porovnání s ostatními bývá impulsem k výplatě kapesného. Podnětem ze strany rodičů by však měla být raději snaha, ukázat dítěti, jak funguje svět peněz a pomoci jim do něj postupně pronikat. Často pokládají kapesné pouze za něco, co má dítě na přilepšenou. Podceňují jeho širší význam ve smyslu kapesného jako nástroje k výchově k penězům. Řeší častěji otázku výše kapesného než jeho účel. To koresponduje s výsledky průzkumu finanční společnosti Home Credit, kde se téměř třicet procent Čechů vyslovilo proti kapesnému. (Jaké kapesné je tak akorát?, 2013)

Skořepová, autorka několika učebnic finanční gramotnosti pro děti a mládež, radí, jak vysoká částka kapesného je optimální. Výše kapesného závisí na finančních možnostech rodiny a věku dítěte. Mladší školáci by měli dostávat kapesné jedenkrát týdně. S věkem by se měla prodlužovat doba výplaty kapesného i jeho výše. Díky pevně dané částce a pravidelným intervalům děti získávají představu o tom, co si mohou koupit a jak dlouho jim peníze musí vystačit. Výše kapesného by neměla být výrazně vyšší či výrazně nižší, než dostávají vrstevníci. Příliš nízká částka kapesného může být důvodem pro vyčlenění ze skupiny vrstevníků. Naopak vysoké kapesné nijak neomezuje, nenutí dítě odkládat svou potřebu něco si koupit, a tudíž se nenaučí naspořit si na dražší věc. (Šťastná, 2013)

„Není dobré, když si děti o peníze říkají. To vytváří buď zbytečné pocity ponížení u dětí, nebo neschopnost nastavit limity u rodičů.“ (Klimeš, 2007, s. 33) Nastavením pravidel mohou rodiče předcházet konfliktům týkající se financování dítěte. Je dobré najít cyklus, ve kterém dotyčný dokáže s penězi vyjít. U větších dětí je možné zasílat jim stanovenou částku prostřednictvím trvalého příkazu k určitému datu přímo na účet u banky. Obzvláště pro děti s narušeným vztahem k penězům je takový systém automaticky fungujících pravidel pochopitelnější, a lépe se mu přizpůsobují. V případě, že děti nejsou schopny s penězi vyjít, Klimeš varuje před tzv. „dotankováním“. Rodiče tak své děti nenaučí jednu z nejdůležitějších dovedností, a tou je nakládat penězi podle zmiňovaného oddáleného uspokojení, což Klimeš považuje za hlavní princip vytváření úspor. „*Prostě v sobě rodiče musí najít tu sílu a odvahu postavit se svému dítěti čelem a nastavit vzájemné hranice finančních toků. To je náročný úkol, ale pokud jej neudělají, mohou jejich vztahy končit buď zneužíváním rodičů, nebo nenávistí.*“ (Klimeš, 2007, s. 33)

Děti v Česku mohou mít vlastní účet hned po narození, platební kartu umožňuje banka zřídit už osmi nebo desetiletým dětem. Kdy jsou děti zralé na takový způsob nakládání s penězi, záleží na konkrétním dítěti. Obecně lze říci, že je to ve chvíli, kdy je dítě schopno hospodařit s hotovostí. Pokud zvládnou vést svůj osobní rozpočet s hotovými penězi, mohou vyzkoušet, jak funguje platební karta. (Šťastná, 2013)

4 FINANČNÍ GRAMOTNOST V SOCIÁLNÍM KONTEXTU

Návrat tržní ekonomiky po roce 1989 zastihl českou populaci s mizivou úrovní praktických znalostí fungování moderní ekonomiky. Lidem se otevřela široká nabídka různých finančních produktů, možností investování, soukromého podnikání a jiných finančních služeb. Kvalifikované využívání nových příležitostí v oblasti financí je podmíněno nejen finančními možnostmi člověka, ale také znalostmi z ekonomiky a peněžnictví. Přeceňování svých možností a schopností vytváří ve společnosti řadu úskalí. Při nezvládnutí své finanční situace mohou vyvstat rizika v podobě nezaměstnanosti, snížení příjmů, zadlužování, nesplacených úvěrů či lichvy. (Dvořáková, Smrčka, 2011, s. 74)

Nezaměstnanost

Nejpalčivější problém současné společnosti je zadlužování domácností a s ním spojená hrozba exekuce či vyhlášení osobního bankrotu. Hlavní příčinou nadměrného zadlužení a následného předlužení mnoha lidí je udávána ztráta zaměstnání. Jedná se zejména o nezaměstnanost zapříčiněnou hospodářským poklesem (cyklická a strukturovaná), nedostatečným vzděláním, nízkou kvalifikací, malou motivací a omezenou flexibilitou na trhu práce. (Dvořáková, Smrčka, 2011, s. 96)

Nezaměstnanost odsouvá člověka z dosavadní sociální pozice ve společnosti, což se projevuje snížením jeho sociální prestiže. Nelehká adaptace na roli nezaměstnaného se může projevit na jeho fyzickém a psychickém zdraví. Jedinec se dostává do společenské izolace, trpí pocity zbytečnosti a marnosti, zpochybňuje své schopnosti uplatnit se. Často hledá spojení v alkoholu a deviantní chování (kriminalita, sebevražednost) není výjimkou. U dlouhodobě nezaměstnaných se projevuje změna v chování, která se vyznačuje rezignací na hledání práce, vypadnutím z pravidelného životního chodu a ztrátou víry v zaměstnání. Jedinec se přizpůsobí nenákladnému, ale pohodlnému životu ze sociálních dávek. V souvislosti s trhem práce je tento stav nazýván hystereze. (Vybíhal a kol., 2011, s. 41)

Stát řeší své ekonomické a sociální problémy související s nezaměstnaností prostřednictvím státní politiky zaměstnanosti. I finanční gramotnost, která se stala v roce 2007 nástrojem aktivní politiky zaměstnanosti, působí v této oblasti, a to zejména jako informační platforma pro osvětu reforem (např. důchodová). Dále se osvědčila v rámci získávání a udržení zaměstnání a při výběru povolání mezi žáky a studenty. (Pavelková, 2012, s. 117)

Sociálně patologické jevy

Zadlužování s sebou nese řadu dalších velmi tíživých problémů. Rapidní snížení životní úrovně, absence životních perspektiv, v krajním případě vytlačení na okraj společnosti přivádí jedince či rodinu do mimořádně těžké životní situace, která se stává živnou půdou pro výskyt sociálně patologických jevů.

Herbert Spencer nazval sociálně patologické jevy chorobami společnosti, které je potřeba léčit. Zahrnují v sobě negativní odchylky od sociálních norem (právní, morální, náboženské, zvykové). Přesnější vymezení sociální patologie je sociální deviace, která obsahuje jak negativní vymezení (gamblerství, kriminalita, drogy, násilí, apod.), tak i vymezení pozitivní (workoholismus, abstinenci, apod.) (Vybíhal a kol., 2011, s. 41)

Kterýkoliv z těchto jevů pozitivně či negativně ovlivňuje ekonomické chování člověka, jeho cíle a motivaci. Celá řada z nich se prolíná, takže např. jedinec závislý na návykových látkách se pokouší získat postačující sumu peněz na uspokojení své potřeby pomocí kriminální činnosti. (Lokaj, 2012, s. 12)

Slabikář finanční gramotnosti uvádí nejčastější sociální deviace ve vztahu k finanční gramotnosti, respektive k rizikové skupině lidí postižených problémem předluženosti:

- kriminalita
- alkoholismus
- patologické hráčství (gamblerství) a virtuální hráčství (netolismus)
- závislost na drogách
- agrese, násilí a šikanování
- sebevražednost (Vybíhal a kol., 2011, s. 41, 42)

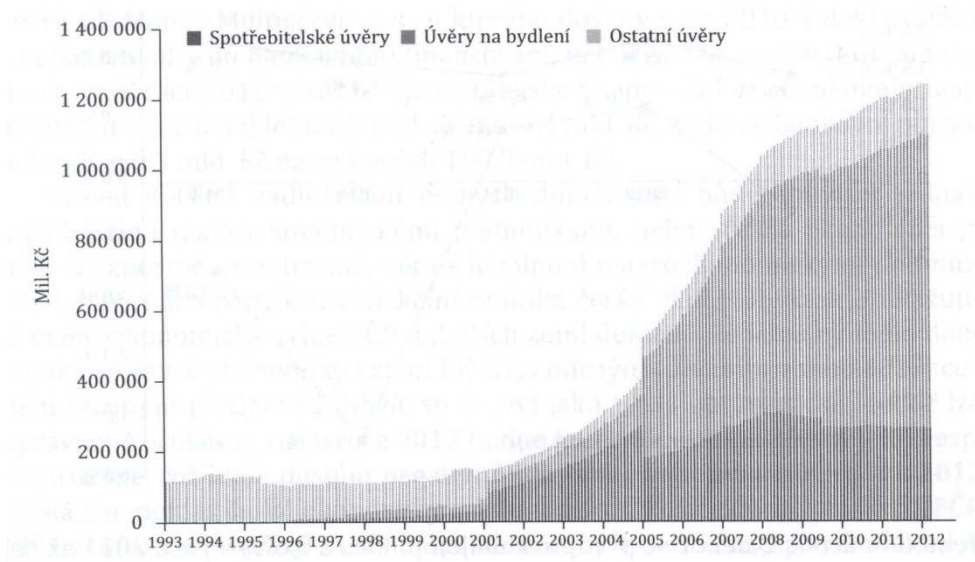
4.1 Předlužení

Dle Slabikáře finanční gramotnosti znamená pojem „předlužení“ stav, kdy člověk není schopen plnit své finanční závazky a blíží se do situace úpadku (rozdíl od zadlužení). Nejedná se pouze o dluhy u bank, bankovních či nebankovních společností, ale také o dluhy na nájemném, nedoplatky energií, splátkový prodej za zboží, nezaplacené pokuty, neplacení výživného apod. (Vybíhal a kol., 2011, s. 51)

Snadná dostupnost úvěrů vyvolala u českých domácností začátkem roku 2000 silný sklon k zadlužování. Předlužené domácnosti se začaly objevovat v průběhu prvních deseti let

nového tisíciletí. Pomyslným milníkem ve vývoji zadluženosti se stal rok 2008, kdy zadluženost českých domácností překročila 1 bilion korun. (Dubská, 2012)

Obr. č. 4 Zadluženost českých domácností

Zdroj: Teplý a kol., 2013, s. 24

Dluhová past

Jednání mnoha lidí je vedeno vidinou rychlého zvýšení životní úrovně pomocí snadno dostupných peněz z úvěrů a půjček. Lehkomyšlný život na dluh však přináší rizika v podobě trvalého předlužení. To znamená, že člověk není schopen své závazky z prvotního neuváženého a nadměrného zadlužení splatit. Nemá dostatek majetku nebo vlastních peněžních prostředků, a tak nastalou situaci obvykle řeší dalšími dluhy. Zůstává pak bez trvalé možnosti dluhy splácet a upadá do **dluhové pasti**. (Dvořáková, Smrčka, 2011, s. 93)

V podobných situacích se rodina či jednotlivec nezřídka stávají obětmi nebankovních společností (často různých spekulantů nebo lichvářů). Tyto subjekty poskytují půjčky za velmi tvrdých a netransparentních podmínek. Pod tíhou nepříznivé situace člověk ztrácí obezřetnost k přijímání dalších úvěrů. Zadlužené domácnosti se tak dostávají do koloběhu splácejí a dalšího narůstání dluhů, ze kterého se většinou nemohou sami vymanit. (Smrčka, 2010, s. 406)

Důvody předluženosti

Změna společenského systému neznamena pouze obnovu plnohodnotné tržní ekonomiky. Důležitou změnou konce minulého století je převrat v nazírání moderní společnosti na otázku dluhů. Zatímco v postkomunistické historii nehrálo zadlužení rodin v dnešním smyslu slova téměř žádnou roli, dnes se přijetí úvěru stalo běžnou věcí nevybočující z normy každodenního života. (Smrčka, 2010, s. 85)

„Vyspělé společnosti se nejprve na Západě a později i v postkomunistických zemích zaměřily stále více na spotřebu financovanou z úvěrů. Přitom bez ohledu na finanční krizi let 2007 až 2009 lze tvrdit, že v posledních třiceti letech rostly reálné příjmy obyvatel vyspělých zemí nejrychleji v dějinách, ale ani to nestačilo k pokrytí jejich nesnesitelné potřeby po zvyšování životní úrovně, po větším konzumu.“ (Smrčka, 2010, s. 85)

Na důvody vedoucí k zadlužování se můžeme dívat z různých úhlů: ekonomických, psychologických či sociálních.

Pro některé skupiny obyvatel je důvodem k neodpovědnému zadlužování nízká úroveň finanční gramotnosti, která neumožňuje jedinci se správně orientovat ve světě financí. Nebezpečí neplyne jen z půjček a úvěrů, ale také z vysoce úročených kreditních karet, které v lidech vyvolávají neoprávněné pocity neomezených finančních možností. (Dvořáková, Smrčka, 2011, s. 65)

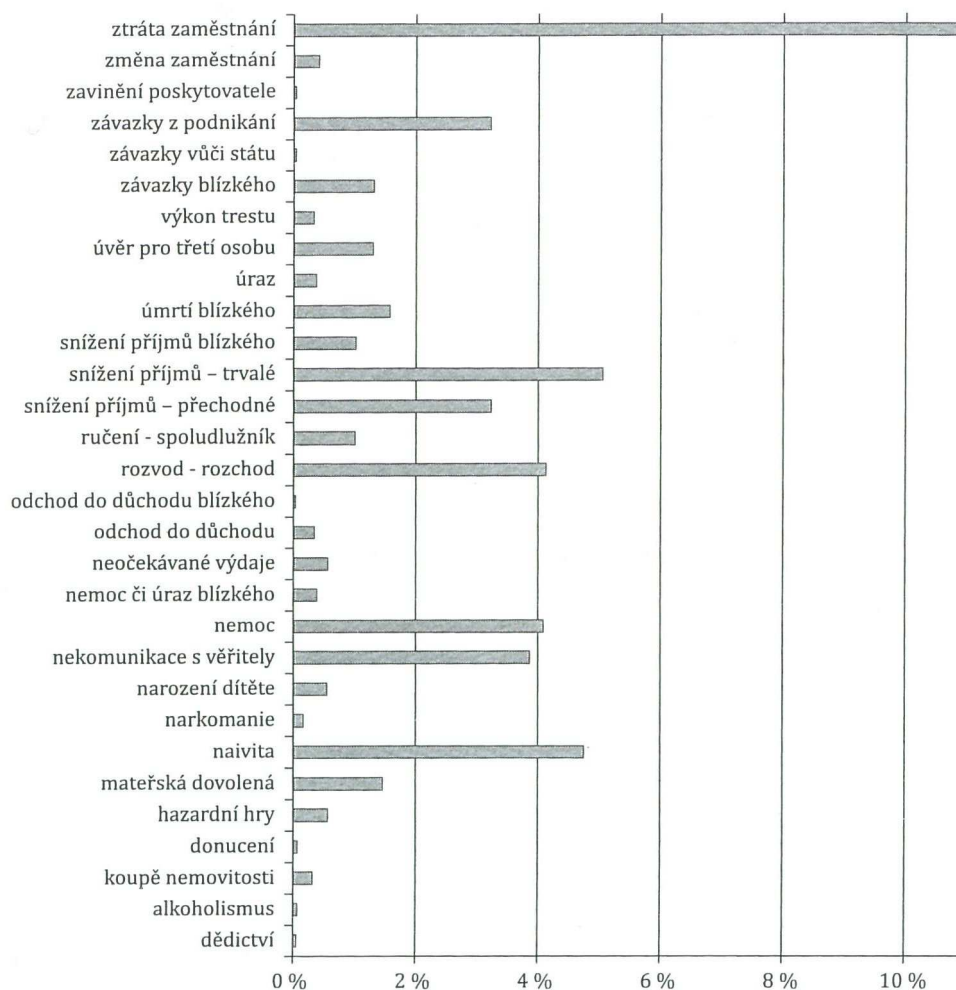
Z psychologického hlediska umí tržní ekonomika úspěšně měnit spotřebitelské zvyklosti a mechanismy. Ochotně plní touhy méně a středně majetných přiblížit se ve spotřebě těm bohatším. Činí tak prostřednictvím různých vládních programů, dotací na bydlení, podporou zvýhodněných půjček apod. (Smrčka, 2010, s. 369)

Zajímavé je, že předlužením není nejvíc stížená sociální vrstva s nejnižšími příjmy, ale lidé relativně bohatí pocházející z nižší střední vrstvy. Rodiny s nízkými příjmy sice zabírají přední místa ve spotřebitelských úvěrech, ale podle odborníků jde o úvěry na relativně nízké částky sloužící k uspokojení momentálních potřeb (koupě ledničky, pračky apod.). Většinou se jedná tedy o vybavení domácnosti, kdy se splátkový prodej nebo úvěr stává pro rodinu jediným možným řešením. Nesouvisí to s tím, že by nechtěli být považováni za chudé a žili by si nad poměry. To je charakteristické pro předlužené osoby mladšího věku (30-40 let) z nižších středních vrstev. Jsou málo odolní vůči reklamám na snadno dosažitelné půjčky, a mají tendenci předstírat vyšší materiální postavení, než jakého dosahují. (Dvořáková, Smrčka, 2011, s. 66)

To koresponduje s teorií, že zadlužování domácností souvisí s potřebou uměle zvyšovat svou životní úroveň. S růstem všeobecného blahobytu se rozvírají ve společnosti „nůžky“ sociální nerovnosti. Stejně rychle jako životní úroveň se vyvinula ve společnosti potřeba vyrovnat se ve spotřebě vyšším sociálním vrstvám. Z důvodu nedostatečných příjmů není ale pro méně majetné jiného způsobu, než svůj finanční potenciál zlepšit zadlužením. „...lidi se středním a nižším vzděláním chtějí dát najevo svou úspěšnost, ale jejich reálné příjmy na to nestačí. Proto rozdíl vyrovnávají nákupy na dluh, které jim brzy přerostou přes hlavu.“ (Smrčka, 2010, s. 400)

Jak vyplývá z výpovědí klientů poraden, poskytujících pomoc ve finanční tísní, nejvýznamnější důvody předluženosti v sobě zahrnují: ztrátu zaměstnání, trvalé snížení příjmů a naivitu dlužníka. (Teplý a kol., 2013, s. 139)

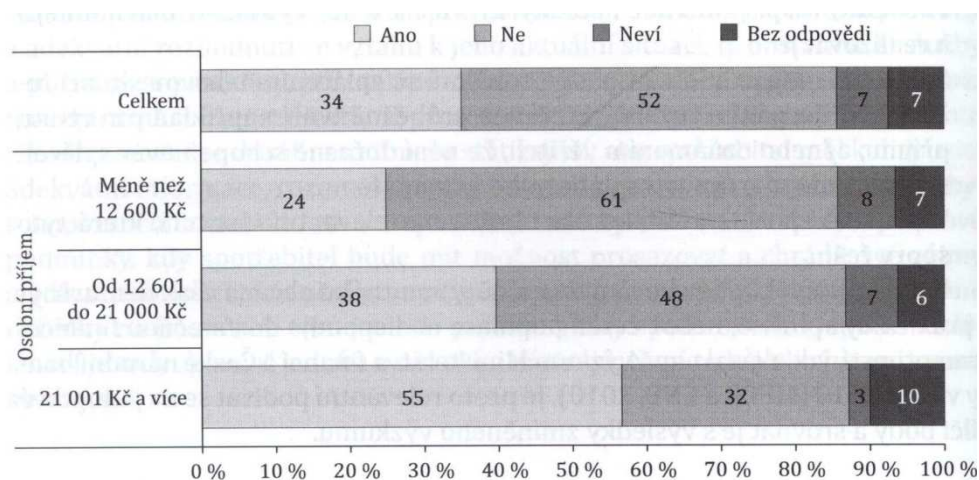
Obr. č. 5 Důvody předluženosti

Zdroj: Teplý a kol., 2013, s. 140

Celá polovina klientů ale nedokáže přesné důvody svého předlužení zformulovat. Svou špatnou finanční situaci odůvodňují velkým počtem závazků a přeceněním svých sil. Z jejich subjektivních výpovědí lze usuzovat, že pravou příčinou je nízká schopnost sestavovat rodinný či osobní rozpočet a nedostatečné vytváření rezerv. (Teplý a kol., 2013, s. 140)

Obr. č. 6 Vytváří si vaše domácnost rezervy pro případ ztráty příjmu?

Zdroj: Teplý a kol., 2013, s. 152

Finanční gramotnost a předlužení

V kontextu zadlužování se ve společnosti čím dál víc objevuje varování před nízkým povědomím lidí o finančních záležitostech. Jedním z cílů MF ČR v oblasti ochrany spotřebitele na finančních trzích je vytvoření rovných podmínek mezi spotřebiteli a poskytovateli finančních produktů a služeb. Finanční trh nyní neumožňuje spotřebiteli rovnocenný přístup k informacím, jejich správnou interpretaci a z toho vyplývající adekvátní rozhodování. MF ČR v dokumentu „Rámcová politika v oblasti ochrany spotřebitele na finančním trhu“ zformulovalo tři hlavní pilíře ochrany spotřebitele, které umožní posazovat a chránit jeho zájmy a práva:

1. rovný přístup k informacím
2. **finanční gramotnost (cenová a rozpočtová)**
3. rovné postavení ve vztahu ke straně nabídky na finančním trhu.

Finanční gramotnost v souvislosti s odpovědným zadlužováním zahrnuje zejména problematiku cenovou (ceny úvěrů) a problematiku rozpočtování (sestavování rozpočtu a jeho

dodržování, plánování výdajů s měsíčním předstihem, vytváření rezerv s ohledem na ztrátu hlavního příjmu či nemoc, přehled o své aktuální finanční situaci). (Teplý a kol., 2013, s. 150)

Finanční gramotnost je jedním z výchozích předpokladů bezpečného úvěrování. *„Zodpovědné chování dlužníků je tou nejlepší prevencí proti predátorskému úvěrování ze strany věřitele. Neexistuje-li poptávka po predátorských úvěrech, není ani realizace. K tomu, aby se dlužníci (i v tíživé situaci) chovali odpovědně, je zapotřebí jejich znalost finančních produktů a důsledků pro ně vyplývajících...“* (Teplý a kol., 2013, s. 41)

Zavedením finančního vzdělávání do základních a středních škol by se mělo ve středním až dlouhodobém horizontu pozitivně promítnout do snížení podílu úvěrů v selhání, resp. do snižování neodpovědného zadlužování obyvatel. (Teplý a kol., 2013, s. 158)

4.2 Sociální vyloučení

Předlužení je považováno za jeden z důležitých determinantů sociálního vyloučení. Předlužená rodina musí čelit nejen velké zátěži finanční, ale i sociální a psychické. Nesplácení úvěrů provází řada událostí, na které není připravena. Není výjimkou zabavení majetku, exekuce na platu, osobní bankrot, neplacení nájemného a následné vystěhování z bytu. Marné splácení narůstajících dluhů vede lidi k letargii, pocitům bezmoci, nezřídká i k vytvoření deviantních závislostí a kriminalitě. Rozpad rodiny, ztráta přátel, nezaměstnanost a společenský propad vytlačuje jedince na okraj společnosti bez perspektivy opětovného začlenění.

Sociální vyloučení lze definovat jako proces vytlačení jednotlivce či skupiny lidí na okraj společnosti, kde je jim znesnadněn nebo zcela zamezen přístup ke zdrojům, které jsou nezbytné pro zapojení se do sociálních, ekonomických, kulturních či politických aktivit většinové společnosti. Mezi základní zdroje společnosti patří: zaměstnání, bydlení, vzdělání, zdravotní péče a sociální ochrana. (Vybíhal a kol., 2011, s. 52)

Mezi typické důvody sociální exkluze patří:

- o nedostatek finančních prostředků (výše finančních prostředků negativně ovlivňuje vlastnictví kulturních statků, množství sociálních kontaktů, přístup do určitých lokalit),

- nedostatečné vzdělání a znalosti (ztížení na trhu práce, horší přístup ke vzdělání, absence znalosti svých práv a povinností, nedostačující znalosti bankovních produktů a jiné),
- diskriminace (horší zacházení z důvodu odlišnosti od majoritní společnosti). (Mühlpacher, Vavřík, 2010, s. 18)

Příčiny sociálního vyloučení můžeme dělit také na:

- vnější příčiny (ekonomické, společenské a politické podmínky, např. vývoj trhu práce, který jedinec nemá šanci ovlivnit),
- vnitřní příčiny (mají subjektivní povahu). Odráží se v nich povahové vlastnosti jednotlivce, vzdělání a sociální prostředí rodiny. Vnitřní faktory mohou formovat jeho postoj k penězům, smysl pro hospodaření, plánování, ochotu plnit své finanční závazky, zaměstnatelnost, motivaci řešit věci do budoucna. (Dvořáková, Smrčka, 2011, s. 109).

4.3 Prevence, poradenství a pomoc

Prevence je nejčastěji skloňované slovo v diskuzích na téma předlužení. Každý si nese důsledky svých chybných rozhodnutí na vlastních bedrech, a proto by si měl osvojit základní znalosti z finanční oblasti, které ho budou v budoucnu ochraňovat před nebezpečím nevýhodných půjček.

Základní prvky prevence a řešení problému předlužení proto jsou zejména:

- budování osobní odpovědnosti (schopnost posouzení racionálního a odůvodněného zadlužování na základě vysokého sebeuvědomění a dostatečného sebeřízení),
- celoživotní vzdělávání (včetně odpovídající finanční gramotnosti),
  - v rámci všeobecného a odborného vzdělávání ve školách
  - v rámci dalšího vzdělávání v organizacích zaměstnavatelů a ostatních vzdělávacích organizacích
  - prioritní vzdělávání ohrožených skupin obyvatelstva (např. nezaměstnaní)
  - vzdělávání zaměstnanců institucí a organizací kompetentních k řešení problému předlužení (úředníků, poradců, exekutorů, advokátů, učitelů, vychovatelů, dobrovolníků apod.). (Dvořáková, Smrčka, 2011, s. 95)

V širším pojetí můžeme definovat subjekty působící v oblasti prevence problému předlužení:

- stát
  - regulace a dohled nad nekalými praktikami finančního trhu (Česká obchodní inspekce, živnostenské úřady aj.)
  - zákonná regulace na ochranu spotřebitele
  - zavádění finančního vzdělávání do škol k dosažení optimální úrovně finanční gramotnosti
  - poskytování sociálních služeb (komunitní plánování jako metoda plánování sociálních služeb na úrovni obcí a krajů, poradenství prostřednictvím odborů sociální péče na městských úřadech)
- občanské poradny
- neziskové organizace

Nezastupitelnou úlohu hrají zejména služby poskytované občanskými poradnami a dalšími neziskovými organizacemi jak v oblasti prevence, tak v oblasti konkrétní pomoci a poradenství. Pořádáním pravidelných seminářů lze zejména u dospělých zvýšit míru kritičnosti a vnímání rizik zadlužování, čímž se zvyšuje jejich úroveň finanční gramotnosti. (Dvořáková, Smrčka, 2011, s. 95)

Pokud se u dospělé populace nepodařilo zakotvit vzorce obezřetného finančního rozhodování již v minulosti, vypadá další finanční vzdělávání spíše jako metoda pokus omyl. Záleží pak spíše na serióznosti věřitele, jaké množství informací a varování při podpisu smluvního závazku dlužníkovi poskytne. Z hlediska zabránění negativních dopadů zadlužení a prevence předlužení je důležitá informovanost a akceschopnost dlužníka. Při poskytování poradenské služby se musí vycházet ze stávající, relevantní situace dlužníka a informace soustředit se do tzv. uzlových bodů. Klíčové body pro poskytování preventivních rad mohou být (s ohledem na míru ochoty nabyté poznatky využít): narození dítěte, svatba, rozvod, odchod do starobního důchodu, změna pracovní pozice, pobírání podpory v nezaměstnanosti, úraz, dlouhodobá nemoc či léčení závislostí. (Teplý a kol., 2013, s. 142, 143)

Řešení již vzniklého problému předlužení zahrnuje pomoc spočívající v poskytnutí odborné rady (např. vyjasnění smluvních podmínek), v časné komunikaci s věřitelem (např. vyjednání splátkového kalendáře), v pomoci s vyplňováním návrhu na povolení osobního oddlužení k soudu, v konzultaci týkající se exekučního řízení apod. (Dvořáková, Smrčka, 2011, s. 95)

Pro dokreslení, kde hledat pomoc, když člověka tíží jeho finanční situace, uvádím dle Slabikáře finanční gramotnosti názvy těchto institucí:

FINANČNÍ GRAMOTNOST o.p.s.

ASOCIACE OBČANSKÝCH PORADEN

FINANCE.CZ

PORADNA PŘI FINANČNÍ TÍSNĚ

SDRUŽENÍ OBRANY SPOTŘEBITELŮ

PORADNA PRO POMOC S DLUHY (Vybíhal a kol., 2011, s. 123)

Úloha sociální pedagogiky

V rámci občanských poraden a neziskových organizací může hrát sociální pedagogika významnou roli zejména v oblasti prevence proti neuváženému předlužování. Aktivity sociální pedagogiky v oblasti prevence lze rozdělit na:

1. primární sféru – výchovně vzdělávací proces zaměřený na celou populaci, v užším pojetí zejména na rodinu (osvětová činnost finanční gramotnosti, eliminace nepříznivých vlivů na vývoj jedince v rodině, vedení k etickým hodnotám, rozvíjení kritického myšlení, odborné sociální poradenství zacílené na pomoc a radu v tom, jak se naučit spravovat osobní rozpočet, jak se orientovat v domácích financích a jak čelit manipulativnímu vlivu médií a reklamy),
2. sekundární sféru – sociálně výchovné působení na rizikové a znevýhodněné: na mladé lidi vstupující na finanční trh, na nezaměstnané a nemocné, na jedince se špatnou úvěrovou historií, na seniory, na lidi z okraje společnosti a na nízkopříjmové rodiny, které spočívá v informační a právní podpoře, v posilování finančních kompetencí dle individuálních potřeb, v pomoci vytvořit soulad mezi potřebami jedince a jeho výdaji (finanční plánování) s důrazem na změnu životního stylu a zesílení osobní odpovědnosti za jeho finanční jednání a chování,
3. terciární sféru – tlumení negativních dopadů předlužení (minimalizace rizika vytlačení jedince na okraj společnosti), plánování pozitivní životní perspektivy, intervenční péče (pomoc při hledání zaměstnání, právní poradenství), pomoc při resocializaci (snaha o opětovné začlenění sociálně vyloučeného jedince do společnosti), zajištění odborné konzultace právníkem, psychologem, sociálním pracovníkem, finančním poradcem apod.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 VÝZKUM FINANČNÍ GRAMOTNOSTI

Pro účely praktické části bakalářské práce byl definován výzkumný problém spočívající v testování a srovnání úrovně finanční gramotnosti žáků II. stupně základní školy ve třídách s rozšířenou výukou matematiky a ve standardních třídách. Následující podkapitoly obsahují podrobnější popis vytyčeného cíle výzkumu a teorie, které vedou k formulování hypotéz. Dále bude odůvodněna technika organizování výzkumu a metoda sběru dat, objasněna konstrukce souboru respondentů a postup při realizaci výzkumu. V poslední části budou získaná data vyhodnocena, analyzována a interpretována.

5.1 Cíl a metoda výzkumu

Cíl výzkumu

Finanční gramotnost, jako součást povinné výuky na ZŠ, formuje schopnosti, znalosti, dovednosti a hodnotové postoje v ekonomické oblasti. Jaké výsledky budou dosahovat v této oblasti žáci II. stupně ZŠ s rozšířenou výukou matematiky a žáci standardních tříd, je předmětem tohoto výzkumu. Hlavním cílem výzkumu je provedení komparace žáků výše zmiňovaných tříd v problematice peněz a cen, správy finančních aktiv, odpovědného spravování rodinného rozpočtu, znalosti finančních produktů, včetně uvážlivé správy osobního rozpočtu. Srovnání je vedeno snahou zjistit, zda žákům s rozšířenou výukou matematiky pomůže garantovaná vyšší úroveň numerické gramotnosti k dosažení lepších výsledků celkově v oblasti finanční gramotnosti a zda je rozšířená výuka matematiky spolehlivým determinantem odpovědnějšího přístupu k hospodaření s vlastními penězi. Na základě analýzy získaných dat bude úkolem empirické části hledání možných souvislostí mezi matematickými znalostmi a úrovní finanční gramotnosti, včetně zjištění, jakou důležitost jednotlivé skupiny žáků přikládají významu finančního vzdělávání pro jejich další život.

Výzkumná metoda

Dle rozdílů zahrnujících v sobě stanovené cíle, způsoby realizace výzkumu, vztah výzkumníka a zkoumaných osob a výsledků jsou definovány dvě základní orientace výzkumu: kvantitativní a kvalitativní výzkum. (Gavora, 2010, s. 35)

Pro účely praktické části bakalářské práce bude použita kvantitativní výzkumná metoda s ohledem na její vlastnosti, které byly shledány pro samotnou realizaci výzkumu nejvhodnější.

Jedná se zejména o charakteristiky:

- zpracování dat pomocí číselných údajů (zjištění množství, rozsahu, míry či stupně výskytu jevu)
- zabezpečení nestrannosti (udržování odstupů výzkumníka od zkoumaného jevu)
- vysvětlení příčin jevů nebo jejich změn (možnost zevšeobecňování a vyhotovování předpovědí o jevech)
- výběr zkoumaných osob se přibližuje reprezentativnímu vzorku populace
- verifikační povaha výzkumu (vyvozené hypotézy z již existujících teorií se testováním potvrzují nebo vyvracejí). (Gavora, 2010, s. 35,36)

Výzkumný nástroj

S ohledem na výzkumné cíle byla zvolena dotazníková forma sběru dat, která je v rámci kvantitativního výzkumu jedna z nejfrekventovanějších metod zjišťování údajů. Mezi její výhody nesporně patří získání velkého množství informací od většího počtu respondentů s minimem času a nákladů, které se jeví pro daný výzkum jako nejvhodnější.

Dotazník je způsob, jakým jsou kladeny osobám (respondentům) písemné otázky (někdy označovány jako položky) k získávání písemných odpovědí. Základní výzkumný cíl by měl být rozčleněn do několika výzkumných podproblémů, které představují v dotazníku konkrétní položky. V zájmu zachování vyšší reliability (přesnost a spolehlivost výzkumného nástroje) by měly jednotlivé okruhy obsahovat více položek. Otázky užívané v dotaznících dělíme na uzavřené, otevřené, polouzavřené a škálové. Uzavřené otázky nabízí respondentovi na výběr přichystané alternativy odpovědí, otevřené otázky mu naopak umožňují naformulovat odpověď vlastní. Kombinací předcházejících dvou variant jsou polouzavřené otázky, které poskytují respondentovi možnost vysvětlit či objasnit volbu pevné alternativy, případně napsat svou vlastní. Určením pořadí na stupnici hodnotící škály vyjadřuje dotazovaný svůj postoj k jevu či objektu. (Gavora, 2010, s. 122-129)

Úvodní část vlastního dotazníku obsahuje, vyjma představení zadavatele, zmínku o důvodu, o důležitosti a o předpokládané délce jeho vyplňování. Dále zjišťují prostřednictvím kartografických otázek věk a údaj o tom, kterou třídu žák navštěvuje. Následuje dalších dvacet položek, z nichž patnáct tvoří otázky vědomostního charakteru. Zbýlých pět je koncipováno se záměrem zjistit a porovnat názory, postoje a motivy chování žáků daných tříd v intencích zkoumané problematiky (otázky č. 16, 17, 18, 19, 20).

Se zřetelem na větší ochotu žáků k vyplňování dotazníku jsem jej sestavila z převážně uzavřených otázek s volbou pouze jedné správné odpovědi ze tří nebo čtyř možných alternativ. Otevřená otázka se vyskytuje pouze jedenkrát, a to za předpokladu, že lze o „otevřené“ otázce vůbec uvažovat, protože její zodpovězení spočívá ve vyřešení matematického příkladu (s nutnou znalostí finančního pojmu – otázka č. 9). Kromě toho se v dotazníku nachází jedna polouzavřená a jedna škálová otázka (otázka č. 19 a 20).

Východiskem při sestavování vědomostní části dotazníku, resp. okruhů otázek se stal dokument „Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách“ včetně „Standardů finanční gramotnosti“. Rozčlenění výzkumného cíle kopíruje do určité míry stanovené standardy finanční gramotnosti pro 2. stupeň základních škol. Dílčí výzkumné podproblémy konkretizované jednotlivými položkami dotazníku jsou:

- peníze – zahrnuje soubor otázek č. 1, 2, 3, 4, 7, 13
- hospodaření domácnosti (rozpočtování) - zahrnuje soubor otázek č. 12, 14, 15
- finanční produkty- zahrnuje soubor otázek č. 5, 6, 8, 9, 10, 11

Náměty otázek týkajících se šetření úrovně vědomostí jsou inspirovány studijním materiálem „*Finanční a ekonomická gramotnost pro základní školy a víceletá gymnázia*“ autorů Michala a Evy Skořepových. Vlastní konstrukce otázek byla použita při tvorbě části dotazníků sloužící k získání subjektivních informací.

Dotazníková metoda výzkumu přináší riziko v podobě malé návratnosti vyplněných dotazníků. Při zajištění návratnosti v největší možné míře mi byla velmi nápomocná škola, kde jsem výzkum prováděla. Příslušní pedagogové předali žákům dotazníky k vyplnění přímo ve vyučovacích hodinách občanské výchovy a postarali se o jejich sběr bezprostředně po ukončení vyplňování. Díky jejich ochotě se počet vrácených dotazníků rovnal 93 z 103 rozeslaných. Návratnost dotazníku byla tedy 90,3 %.

V souladu s přesvědčením, že bezejmennost dotazníku přináší pravdivější informace (i přes riziko možného povrchního přístupu k vyplňování), jsem respondenty ubezpečila o zachování jejich anonymity.

V září roku 2013 jsem pro ověření srozumitelnosti jednotlivých položek dotazníku provedla na několika žácích z testovaných tříd předvýzkum. Výsledky předvýzkumu mě vedly k provedení několika změn spočívajících zejména ve snížení obtížnosti a počtu otázek.

5.2 Stanovení hypotéz a charakteristika souboru respondentů

Hypotéza jako vědecký předpoklad vychází buď z již zpracovaných vědeckých teorií, nebo z praktických zkušeností a poznatků, které výzkumník o daném jevu získal. Hypotéza řídí a určuje směr kvantitativně orientovaného výzkumu. Stanovené hypotézy se pak empiricky ověřují - potvrzují nebo vyvracejí určitou teorii. Základní vlastností hypotézy je jasné vyjádření vztahu mezi dvěma proměnnými, přičemž ty se dají měřit nebo kategorizovat. (Gavora, 2010, s. 63-67)

Proměnné

Nezávisle proměnná, která je příčinou změny závislé proměnné, je v empirické části této práce typ třídy na II. stupni ZŠ, který se liší od standardních tříd svou zaměřeností výuky na matematiku, dále pak na fyziku a chemii.

Závisle proměnná, která se mění v závislosti na působení nezávislé proměnné, je úroveň znalostí z oblasti financí a míra uvědomění při nakládání s vlastními penězi.

Z důvodu měřitelnosti proměnných jsem stanovila operační definici tak, že budu zjišťovat, jak ovlivňuje vyučování ve třídách s rozšířenou výukou matematiky úroveň finanční gramotnosti a osobní finanční obezřetnost v porovnání s výukou ve standardních třídách.

Stanovení hypotéz

Zformulování hypotéz vyplynulo z předpokládaného kladného vztahu mezi proměnnými: typem třídy a úrovní finanční gramotnosti. Rozčleněním hlavní hypotézy (H 1) jsem vytvořila tři dílčí hypotézy, které v dotazníku lépe postihnou okolnosti hlavní hypotézy.

Hypotéza 1: Žáci matematických tříd mají vyšší úroveň finanční gramotnosti než žáci klasických tříd.

- Hypotéza 1.1: Žáci matematických tříd mají lepší znalosti v problematice peněz a cen než žáci klasických tříd.
- Hypotéza 1.2: Žáci matematických tříd mají lepší znalosti v problematice finančních produktů než žáci klasických tříd.
- Hypotéza 1.3: Žáci matematických tříd mají lepší znalosti v oblasti spravování rodinného rozpočtu než žáci klasických tříd.

Hypotéza (H 2) vychází z předpokladu, že žáci tříd s rozšířenou výukou matematiky nevykazují vyšší úroveň finanční odpovědnosti v nakládání s vlastními peněžními prostředky a finančního plánování.

Hypotéza 2: Žáci matematických tříd neprojevují lepší schopnost hospodaření s vlastními penězi a finančního plánování než žáci v klasických třídách.

Charakteristika souboru respondentů

S ohledem na požadavky výzkumného problému jsem požádala o spolupráci Základní školu Nádražní 5 ve Vyškově, která splňuje kritéria určená pro vytvoření základního souboru respondentů. Vybraná škola nabízí žákům, po složení přijímacích zkoušek, možnost studovat na II. stupni ZŠ ve výběrové třídě s rozšířenou výukou matematiky. Učební plán vytvořený pro třídy s RVM poskytuje informace o tom, v čem tkví specifika výuky. Viz. příloha II

Výběrový soubor respondentů byl utvořen ze žáků z 8. a 9. tříd II. stupně ZŠ. Subjekty takto vytvořeného souboru byly dále rozděleny do dvou skupin dle znaku, který je dělí na žáky tříd s RVM a na žáky klasických tříd. Žáci matematických tříd byli do souboru respondentů zařazeni všichni (8. A, 9. A). Do druhé skupiny respondentů byli zařazeni náhodným výběrem žáci 8 a 9. tříd tak, aby byl v každé skupině zachován rovnoměrný počet subjektů. Pro zjednodušení provedení výzkumu v reálném čase a na reálném místě byly vyučujícím občanské výchovy dotazníky rozdány k vyplnění žákům 8. C a 9. C.

ZŠ Nádražní 5 ve Vyškově od 1. 9. 2013 zařadila povinnou výuku finanční gramotnosti do samostatného předmětu pro všechny 9. ročníky bez rozlišení v rozsahu jedné hodiny týdně. Tento fakt proto nemůže zkreslit výsledky výzkum.

Výzkum byl prováděn za velkého přispění ZŠ Nádražní 5 ve Vyškově během října 2013. Do výzkumu bylo zařazeno 93 žáků 8. a 9. ročníků. Přesné rozložení žáků jednotlivých tříd jsou uvedeny v tabulce č. 1.

Tab. č. 2 Počet respondentů

Počet žáků	8. ročník	9. ročník	Celkem
třída s RVM	20	20	40
třída klasická	28	25	53

Zdroj: vlastní výzkum

5.3 Analýza, vyhodnocení a interpretace výsledků

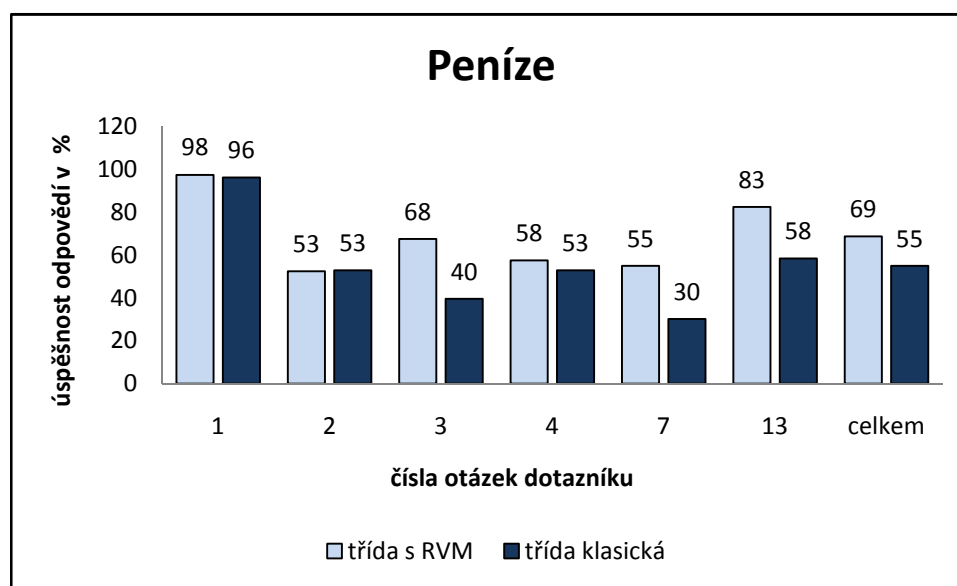
Nadcházející zpráva o empirickém šetření obsahuje vyhodnocení shromážděných kvantitativních údajů. Informace byly získány prostřednictvím dotazníku, který byl rozčleněn na okruhy otázek vědomostních a okruh otázek dotýkajících se postojů a názorů.

Jednotlivé vědomostní otázky (1 – 14) byly ohodnoceny jedním bodem, položce 15 bylo přiřazeno s ohledem na spravedlivost hodnocení bodů 6 (žák měl přiřadit správný popis k šesti typům rodinných aktiv).

Pro grafické vyjádření výsledků jsem zvolila formu sloupcových grafů. Na svislé ose je vždy znázorněna úspěšnost odpovědí v procentech. Vodorovná osa udává čísla otázek.

Položky vědomostní části dotazníku (otázky č. 1 -15) byly rozděleny dle výše uvedených schémat (okruhy zabývající se problematikou peněz, finančních produktů a hospodaření domácnosti - rozpočtování). Na základě vyhodnocení výsledků odpovědí této části dotazníku byla testovaná hypotéza H 1, včetně tří dílčích hypotéz.

Graf č. 1 Peníze

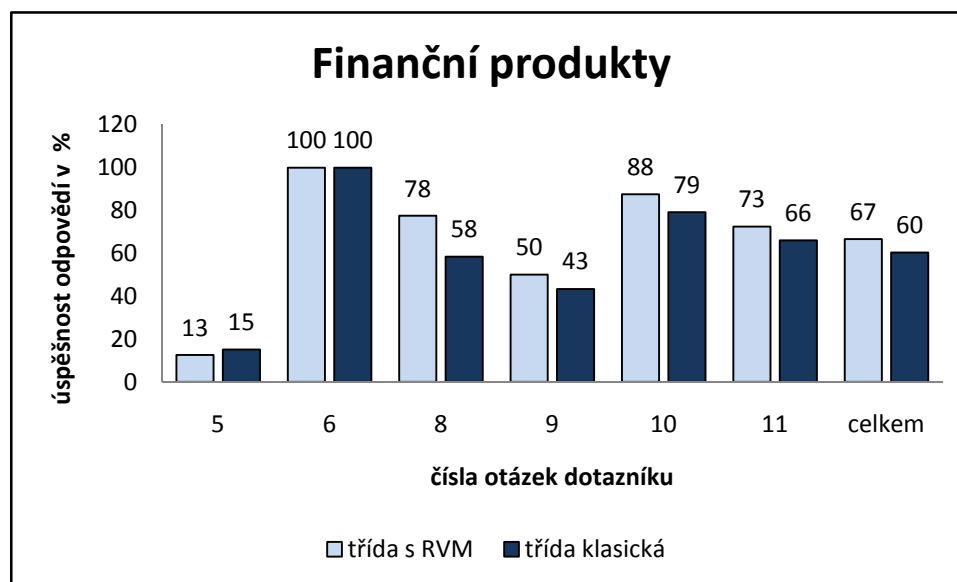
Zdroj: vlastní výzkum

Graf č. 1 zobrazuje rozdíl v úspěšnosti odpovědí na otázky č. 1, 2, 3, 4, 7, 13 skupiny žáků s RVM a žáků klasických tříd. Žáci s RVM dosáhli 165 bodů z možných 240, žáci klasických tříd 175 bodů z celkových 318. Z grafického vyjádření výsledků tedy vyplývá, že úspěšnost tříd s RVM byla 69 % a klasických tříd 55 %. Tím byla **potvrzena dílčí hy-**

potéza H 1.1, že žáci matematických tříd mají lepší znalosti v problematice peněz a cen než žáci klasických tříd.

Při bližším rozboru jednotlivých odpovědí je vidět, že srovnatelné výsledky v obou skupinách dosahovali žáci v otázkách č. 1, 2 a 4, které se spočívaly ve vysvětlení, co je to hotovostní platba, k čemu vede inflace a co dělá poptávka s cenou zboží. Velké rozdíly v úspěšnosti vykazovaly skupiny žáků (ve prospěch tříd s RVM) v otázkách č. 3, 7 a 13 týkající se určení výše DPH a dvou numerických příkladů, jejichž správný výpočet byl podmíněn znalostí pojmu inflace a výše DPH. Nejlepšího výsledku dosáhli shodně žáci obou skupin v odpovědích na otázku č. 1, prostřednictvím čeho je realizována hotovostní platba.

Graf č. 2 Finanční produkty

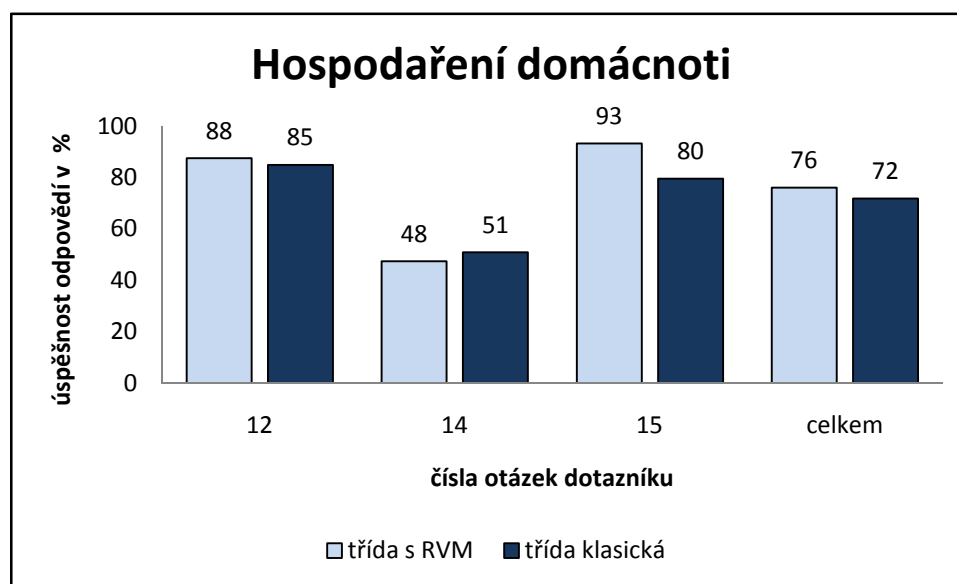

Zdroj: vlastní výzkum

Graf č. 2 porovnává výsledky odpovědí otázek č. 5, 6, 8, 9, 10, 11 mezi žáky s RVM a žáky klasických tříd. Žáci s RVM získali 160 bodů z maximálně možných 240, tj. 67 % správných odpovědí, tudíž si o 2 % pohoršili oproti předcházející sérii otázek. Naopak žáci klasických tříd dosáhli lepšího výsledku, když z celkových 318 bodů dosáhly 192 body, to znamená 60 % správných odpovědí a 5 % zlepšení v porovnání s předcházejícími výstupy. Avšak žáky s RVM nepředčili ani v této oblasti a z uvedeného vyplývá, že byla **potvrzena** i **dílčí hypotéza H 1.2**, že žáci matematických tříd mají lepší znalosti v problematice finančních produktů než žáci klasických tříd.

Vyjma položky č. 8 vykazovaly v této oblasti obě skupiny srovnatelnou vědomostní úroveň, výsledky odpovědí u jednotlivých otázek se nelišily o více jak 10 %. Nejhůře odpovídali žáci na otázku č. 5 (zde dokonce mírně překonali žáci klasických tříd žáky s RVM), co je kreditní karta. Tato položka dokonce dosáhla rekordu v počtu špatných odpovědí z celého dotazníku. Žáci ji při vyplňování zřejmě podcenili a nechali se zmást zlidovělým pojmenováním „kreditka“ používaným pro všechny typy platebních karet a zaměnili tak význam kreditní karty s debetní. Naopak 100 % úspěšnost vykazovaly obě skupiny žáků shodně u otázky č. 6, co slouží k zabezpečení platební karty. Relativně vysoká úspěšnost odpovědí byla zaznamenána u otázek č. 8, 10 a 11, vztahujících se k dešifrování významu pojmu jako je internetové bankovníctví, hypotéka a úrok. Položka č. 9 kladla opět větší nárok na matematickou dovednost (nenabízela jako jediná alternativy).

Graf č. 3 Hospodaření domácnosti (rozpočtování)

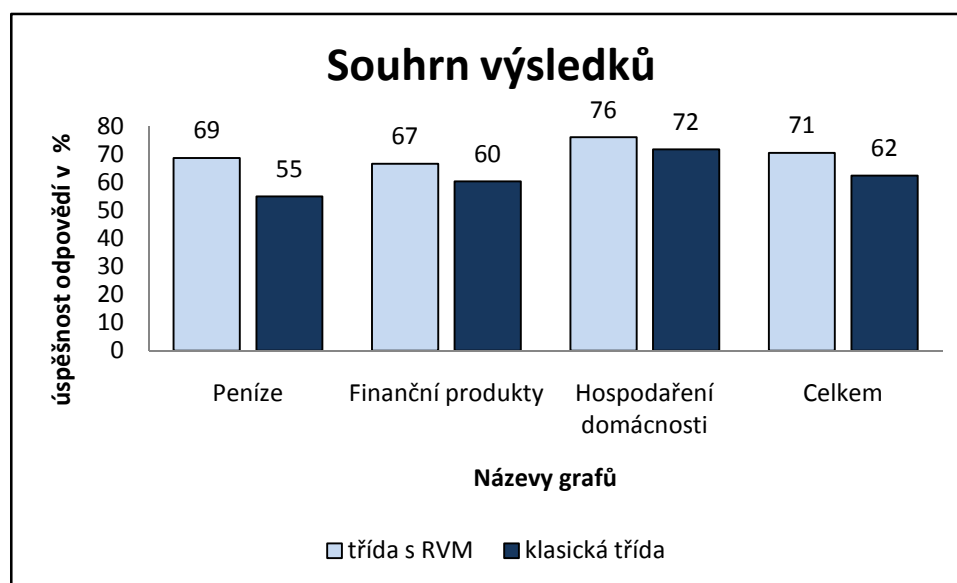

Zdroj: vlastní výzkum

Graf č. 3 shrnuje výsledky na otázky č. 12, 14 a 15 skupin žáků s RVM a z klasických tříd. Otázky týkající se sestavování rodinného rozpočtu a ochrany práv spotřebitele byly žáky bez ohledu na to, do které třídy patří, zodpovídaný nejlépe. Žáci s RVM dosáhli 76 % úspěšnosti (278 bodů z celkových 320), respondenti klasických tříd získali 325 bodů z celkových 424, to znamená dosažení 72 % správných odpovědí. **Dílčí hypotéza H 1.3** předpokládající, že žáci matematických tříd mají lepší znalosti v oblasti spravování rodinného rozpočtu, než žáci klasických tříd **byla potvrzena**.

Velmi vysokou úspěšnost vykázali žáci u otázky č. 12, hledající odpověď na délku záruční doby u spotřebního zboží a u otázky č. 15, kde respondenti přiřazovali správné významy pojmům: pojištění, bankovní vklad, hotovost, stavební spoření, starožitnost a akcie. Položka č. 14 byla jednou ze tří otázek, kde byli žáci klasických tříd lepší než žáci s RVM. Týkala se rozlišení nutných pravidelných výdajů rodinného rozpočtu. Nízký počet správných odpovědí obou testovaných skupin u této položky přičítám negativnímu vymezení otázky, které mohlo žáky splést.

Graf č. 4 Souhrn výsledků (součet údajů z předcházejících tří grafů)

Zdroj: vlastní výzkum

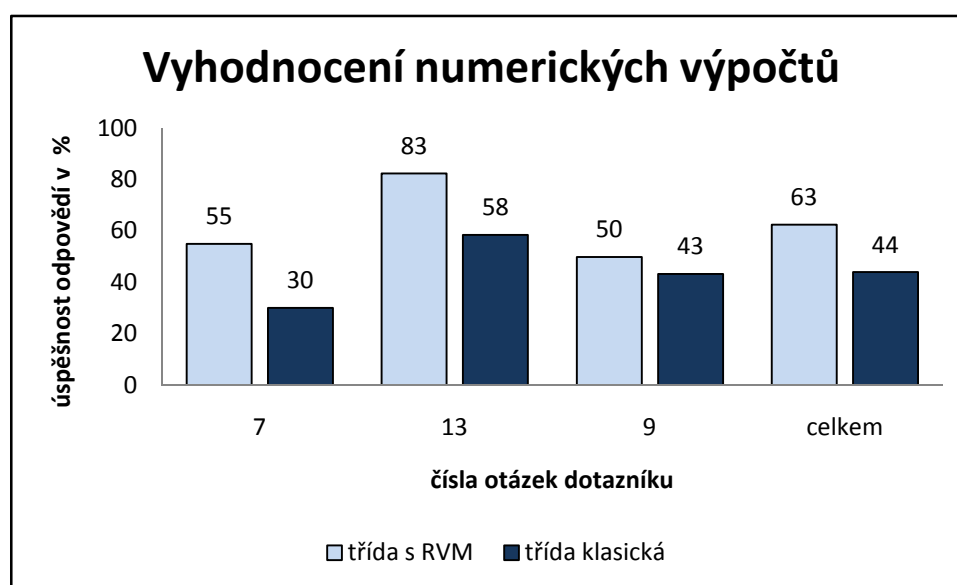
Graf č. 4 sleduje a porovnává celkovou úroveň úrovně finanční gramotnosti u žáků s RVM a žáků tříd klasických, založených na získaných údajích v souladu se standardy finančního vzdělávání pro II. stupeň základních škol a to v oblasti: peníze, finanční produkty a hospodaření domácnosti. Žáci s RVM dosáhli celkové úrovně úspěšnosti 71 % s dosaženými 603 body z celkových 800, žáci klasických tříd získali 692 bodů z 1060 maximálně možných, úspěšnost jejich odpovědí byla tedy 62 %. Tímto **byla potvrzena hypotéza H 1**: Žáci matematických tříd mají vyšší úroveň finanční gramotnosti než žáci klasických tříd.

Nejvyšší úspěšnost (v rozmezí od 100 % do 79 %) dosáhli žáci obou testovaných skupin shodně u otázek, které se týkaly pojmů notoricky známých a užívaných v každodenních běžných situacích, se kterými se určitě již, ač přímo nebo nepřímo, setkali (PIN, hotovostní platba, rodinná aktiva, délka záruční doby zboží a hypotéka). Větší obtíže dělali žákům opět jen s malými rozdíly v úspěšnosti obou skupin otázky, které již vyžadovaly hlubší

znalosti a zájem o danou problematiku (inlace a její vliv na tvorbu ceny, úrok, rozlišení nutných pravidelných výdajů rozpočtu domácnosti a kreditní karta). Zde se úspěšnost pohybovala pod 75%, (od 13 % po 72 %).

Porovnáním výsledků byly dle předpokladu zjištěny nejvýraznější rozdíly mezi žáky s RVM a žáky klasických tříd u otázek č. 7, 13 a 9, jejichž splnění vyžadovalo jistou míru numerické gramotnosti v závislosti na znalosti určitého finančního produktu. Velikost rozdílu mezi jednotlivými skupinami žáků shrnuje graf č. 5.

Graf č. 5 Vyhodnocení numerických příkladů

Zdroj: vlastní výzkum

Obzvlášť vyhodnocení otázky č. 7 přináší argument ve prospěch očekávaného předpokladu, že numerická gramotnost pozitivně ovlivňuje finanční gramotnost a souvisí pravděpodobně s dosahováním vyšší úrovně finanční kvalifikace. V dané otázce žáci počítali, kolik bude stát letos mobilní telefon, když loni byla jeho cena 2.000,- Kč a míra inflace za předchozí rok činila 2 %.

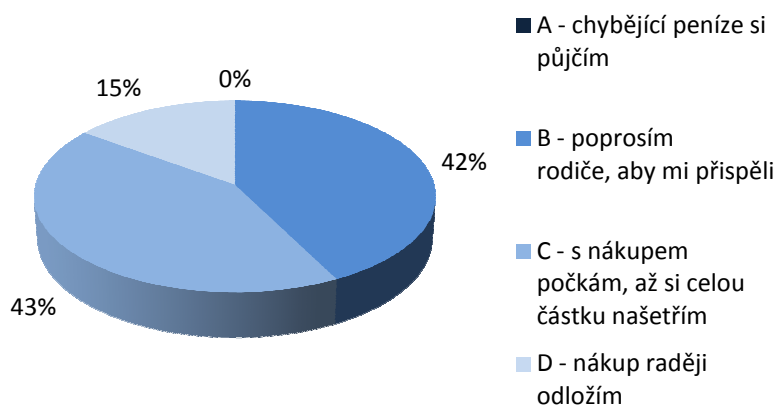
Výrazem „inlace“ se zabývala otázka č. 2, kde žáci s RVM a žáci klasických tříd dosáhli shodného výsledku (53 % správných odpovědí). Z toho vyplývá, že všichni žáci s RVM, kteří věděli, co znamená a jak se chová inflace vůči ceně zboží, spočítali příklad dobře, oproti žákům klasických tříd, kde spočítalo příklad správně pouze 30 % dětí.

Druhá část dotazníku je věnovaná porovnávání postojů a názorů skupin žáků s cílem zmapovat a porovnat jejich smysl pro zodpovědné finanční chování, rozhodování o vlastních výdajích a finanční plánování. V dotazníku jsou jim věnovány otázky č. 16, 17, 18, 19 a 20. Byly zařazeny záměrně na konec dotazníku, aby si žáci při jejich vyplňování oddychli po předcházející náročnější vědomostní části.

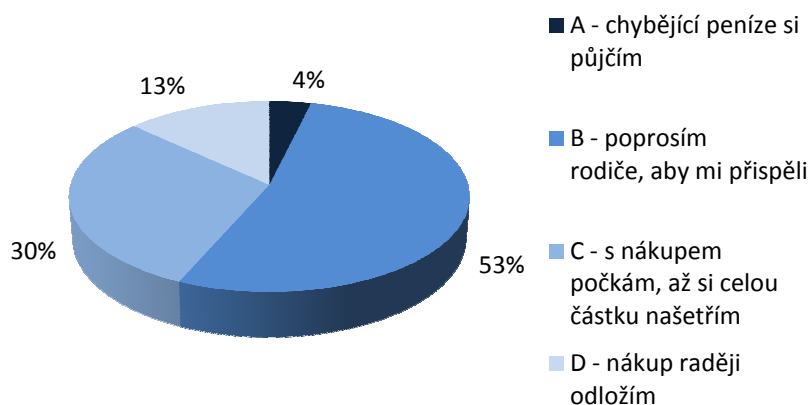
Vyhodnocení jednotlivých položek je procentuálně zpracováno do kruhových grafů pro každou z testovaných skupin žáků samostatně. Škálová otázka č. 20 je graficky znázorněna sloupcovým grafem za účelem porovnání tříd s RVM a tříd klasických.

Graf č. 6 Vyhodnocení položky č. 16 „Chceš si koupit nový školní batoh, i když Ti ten starý ještě slouží. Co uděláš, když nemáš k dispozici celou částku?“

Otázka č. 16 - třída s RVM

Otázka č. 16 - třída klasická

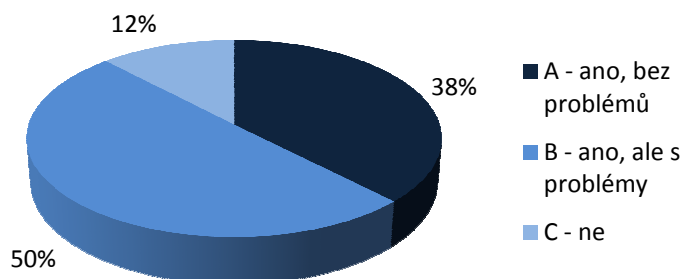
Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 16 si klade ambice zjistit a porovnat, jaká je schopnost zkoumaných skupin žáků oddálit svou momentální potřebu (koupě nového batohu) na pozdější dobu, resp. schopnost spořit. Ovládnout v sobě touhu po nakupování je totiž dle odborníků jedním z důležitých faktorů, jak se naučit šetřit. Z grafu č. 6 je patrné, že více jak polovina žáků klasických tříd by nejraději požádala rodiče o příspěvní na koupi batohu (53 %), nákup by odložilo úplně nebo počkalo na později v součtu 43 % žáků a 4 % respondentů by nákupu neodolalo a chybějící peníze by si vypůjčilo. Žáci s RVM by požádali rodiče o finanční pomoc nebo počkali s koupí, až našetří patřičný obnos (udalo v obou případech shodně 43 % respondentů). Na nákup by si však nikdo z nich nevypůjčil. S touhou po novém školním batohu by se rozloučilo 15 % žáků s RVM. Celkově lze tedy konstatovat, že žáci volili nejraději „zlatou střední cestu“ – na jedné straně je patrná neochota nakupovat na dluh, na druhé straně malá vůle koupě se vzdát úplně. Žáci s RVM ale volili častěji alternativu ve prospěch oddálení koupě do doby naspoření celé částky, proto můžeme u této skupiny žáků předpokládat pravděpodobně větší racionalitu v rozhodování.

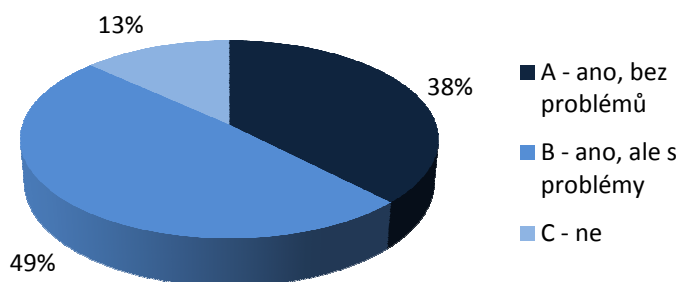
Podobný charakter má i otázka č. 17. Je také spojená se snahou porovnat, jak si při tvorbě úspor vedou žáci z testovaných tříd. Výsledky odpovědí obou skupin byly téměř totožné. Z vyhodnocení vyplývá, že polovina žáků z každé testované skupiny je schopna našetřit si z vlastních zdrojů i přes problémy na dražší vytouženou věc. Zbývajících 37,5 % žáků uvedlo, že jim nečiní problémy ušetřit peníze na koupi dražší věci a dalších 12 resp. 13 % nejsou schopni ušetřit vůbec. Při koncipování této otázky jsem předpokládala, že všechny děti občas dostávají peníze, jak od rodičů, tak od členů nejbližší rodiny. Bohužel při detailním rozboru této otázky jsem došla k závěru, že volba varianty „ne“ nebyla nejšťastnější, protože z ní nelze rozpoznat, zda žák nemůže našetřit větší sumu peněz z důvodu nízkých zdrojů svých příjmů nebo že je rozhazovačný.

Graf č. 7 Vyhodnocení položky č. 17 „Jsi schopen si našetřit sám z vlastních zdrojů i na dražší věc, po které delší dobu toužíš?“

Otázka č. 17 - třída s RVM

Otázka č. 17 - třída klasická

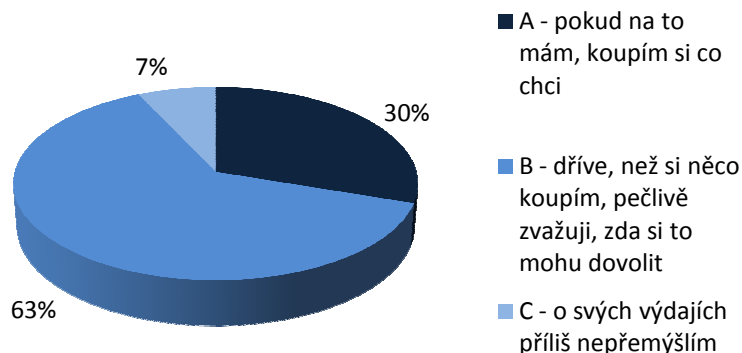
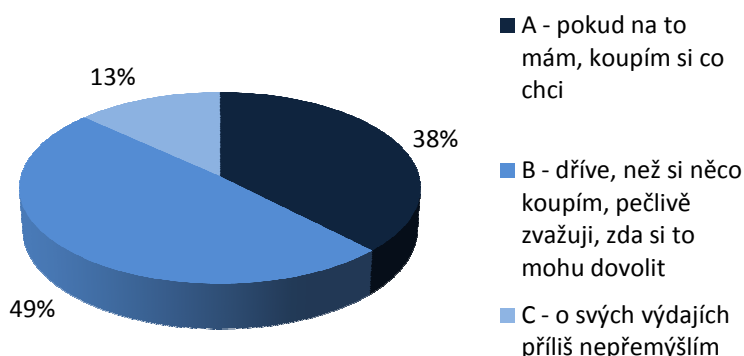

Zdroj: vlastní výzkum

Míru obezřetnosti ve výdajích hodnotí a porovnává otázka č. 18. Nejfrekventovanější odpovědí na způsob nakládání s penězi se v obou skupinách stala možnost, která vylučuje ukvapené nákupy bez rozmyslu. Žáci klasických tříd tuto alternativu uvedli v 49 % a žáci s RVM v 62,5 % případech. O svých výdajích příliš nepřemýšlí 7 z 53 žáků klasických tříd (13 %) a 3 ze 40 žáků tříd s RVM (7 %). Necelých 38 % žáků klasických tříd a 30 % žáků s RVM si koupí co chce, pokud na to má, jak uvedli v šetření. Tato otázka odhalila větší rozdíly v odpovědném uvažování o potencionálních útratách mezi zkoumanými subjekty ve prospěch žáků s RVM, což je v rozporu se stanovenými předpoklady.

Graf č. 8 Vyhodnocení položky č. 18 „Jak se chováš při hospodaření s penězi?“

Otázka č. 18 - třída s RVM**Otázka č. 18 - třída klasická**

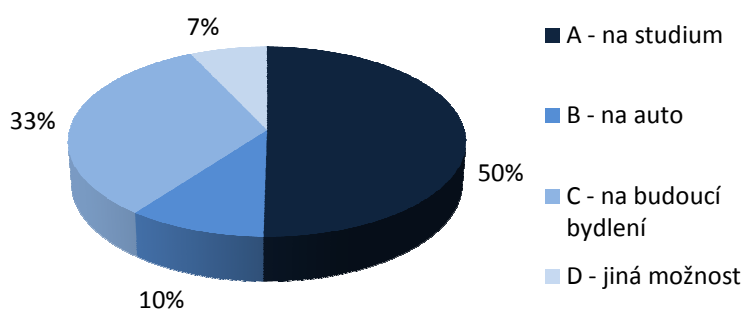
Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 19 vedla žáky k zamyšlení do budoucna, o tom co je jejich prioritou z hlediska delšího časového horizontu. Přesně polovina žáků s RVM uvedla, že by chtěli, aby jim rodiče spořili na studium, na rozdíl od žáků klasických tříd, kteří preferovali vložení potencionálních úspor do budoucího bydlení (57 %). Krátkodobé finanční vyhlídky v podobě koupě auta mělo shodně v obou skupinách okolo 10 % příznivců. O studiu uvažovalo 13 z 53 žáků klasických tříd (25 %) a o bydlení 13 ze 40 žáků s RVM (32,5 %). Tato položka jako jediná poskytla respondentovi prostor pro tvorbu vlastní možnosti. Využilo jí 9 % respondentů klasických tříd a 7 % žáků s RVM. Žáci si nejvíc přáli, aby jim rodiče šetřili na počítač, skútr či cestování. Objevily se mezi nimi i velmi kuriózní odpovědi typu:

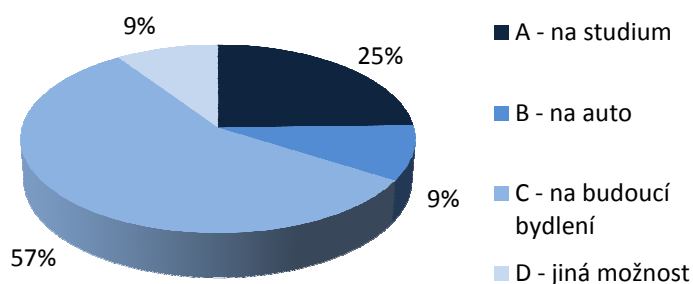
„na důchod“, „na koncert Justina Biebera“ nebo „na nic, aby mi to dali“. Potěšitelné je, že obě zkoumané skupiny žáků vnímají finanční plánování spíše jako odpovědný úkol, o kterém je třeba přemýšlet v delších a širších perspektivách a neztotožňují se pouze s vidinou krátkodobé spotřeby. Rozdíly byly zjištěny jen v účelu vynaložení úspor. Žáci s RVM, kteří označili jako prioritu studium, byli pravděpodobně vedeni více intelektuálními pohnutkami. Volba žáků klasických tříd pak může souviset s více praktickým uvažováním o příštím životě.

Graf č. 9 Vyhodnocení položky č. 19 „Na co si přeješ, aby Ti rodiče spořili?“

Otázka č. 19 - třída s RVM

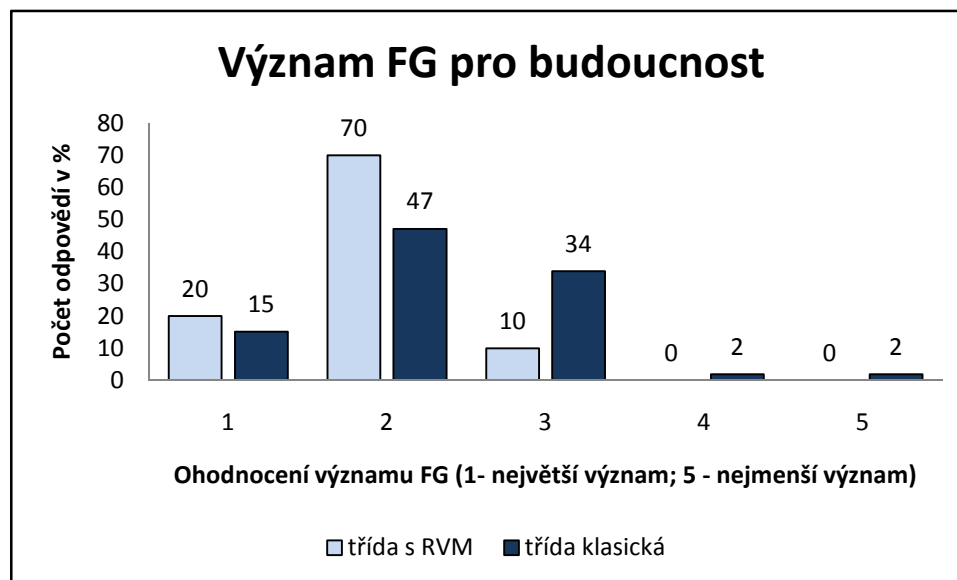

Otázka č. 19 - třída klasická

Zdroj: vlastní výzkum

Graf č. 10 Vyhodnocení otázky č. 20 „*Jak velký význam přisuzuješ finančnímu vzdělávání pro svoji budoucnost?*“

Zdroj: vlastní výzkum

Dvacátá položka dotazníku umožnila respondentům „oznámkovat“ význam finanční gramotnosti pro jejich budoucí život. Na škále od 1 do 5 (byl stanoven koeficient od 1- největší význam, po pětku – nejmenší význam) přiřazovali žáci významu finanční gramotnosti určitou hodnotu. Číselným zpracováním získaných dat bylo zjištěno, že žáci s RVM průměrně přiřadily významu FG hodnotu 1,9 a žáci klasických tříd hodnotu 2,3, to znamená, že žáci s RVM přikládají větší důležitost v osvojení si základů finanční gramotnosti pro své finanční rozhodování v budoucnosti než žáci tříd klasických. I zde jsem v souladu s předpoklady očekávala srovnatelnější výsledky v projevené vůli testovaných skupin žáků.

Z výše uvedeného vyplývá, že žáci s RVM projevují lepší schopnost hospodaření s vlastními penězi a finančního plánování než žáci v klasických třídách. Hypotéza **H 2** tak **byla vyvrácena**.

Shrnutí a interpretace výzkumu

Výzkum měl za cíl zmapovat a poukázat na odlišnosti ve stavu finanční gramotnosti dle stanovených kritérií mezi výzkumnými soubory respondentů (žáci s rozšířenou výukou matematiky a žáci klasických tříd II. stupně základních škol). Dotazník obsahoval 15 položek, které testovaly finanční znalosti. Přestože byla tato část dotazníku zacílena na zá-

kladní vědomosti v oboru financí, nebyly ani v jedné skupině výsledky příliš povzbudivé. Jednalo se sice o běžné pojmy, které žáci jistě neslyšeli poprvé, ale vysvětlení jejich významu činilo žákům určité problémy. V okruhu otázek „peníze“ a „finanční produkty“ nedosáhli žáci více jak 70 % správných odpovědí. Celkově lepších výsledků dosáhli žáci s RVM, kteří byli úspěšnější ve všech třech testovaných oblastech (v souhrnu výsledků vykázali o 9 % více správných odpovědí). Nutno však podotknout, že žáci s RVM dosáhli sumárně vyššího ohodnocení především díky lepšímu řešení numerických příkladů, kde byli v průměru o téměř 20 % úspěšnější a tím zkorigovali výsledky ve svůj prospěch. Můžeme tedy vysledovat určitou míru závislosti lepších matematických dovedností na úroveň finanční gramotnosti. Až dítě školou povinné dospěje a získá ke své vyšší numerické gramotnosti náležitý přehled o finančních produktech a službách (pokud nutné znalosti nezíská už ve škole), bude mít pravděpodobně lepší startovní pozici k realizování svého finančního záměru.

Co se týká vyhodnocení druhé části dotazníku, která cílila na finanční chování žáků jako dalšího ukazatele úrovně finanční gramotnosti, nepředpokládala jsem, že by rozšířená výuka matematiky žákům garantovala odpovědnější přístup k financím. Analýzou odpovědí se však ukázalo, že postoje ve vztahu k úsporám a utrácení jsou uvážlivější u žáků tříd s RVM stejně tak jako to, že si dovedou lépe představit, jaký význam bude finanční gramotnost představovat pro jejich budoucnost.

Výsledky výzkumného šetření korespondují s průzkumem, který provedla společnost IPSOS Tambor ve spolupráci s ING Investment Management v roce 2011 zaměřený na finanční rozhodování Čechů. Výsledek průzkumu ukázal na zajímavý fakt, že známky z matematiky mohou být spolehlivým prediktorem spolehlivého finančního chování. Cílovou skupinu respondentů sice tvořily dospělé osoby, ale myslím, že lze najít možnou paralelu s průzkumným šetřením žáků základní školy. Argumentem pro toto tvrzení je domněnka, že lepší početní dovednosti čili numerická gramotnost jim s největší pravděpodobností přetrvává až do dospělosti, a bude tak možným východiskem pro jejich podobné finanční chování do budoucna. Není cílem průzkumy porovnávat, neboť by srovnání značně pokulhávalo, ale pro ilustraci uvádím podrobnosti uveřejněné v časopise Technický týdeník.

„Domácí průzkum ukázal, že Češi, kteří měli dobré známky z matematiky, mívají jak vyšší příjmy, tak i zodpovědnost a více používají vlastní rozum při nakládání s penězi. Ukázalo se, že 82 % těch, kdož dnes mají nadprůměrné příjmy, mělo z matematiky jedničku nebo

dvojku. Na 39 % „jedničkářů“ má dostatečné finanční rezervy – oproti 20 % „trojkařů“. Jedničkáři si také více spoří na penzi a jsou sebevědomější při výběru finančních produktů: 59 % jedničkářů se při nakládání s penězi nespolehá na jednoho poskytovatele finančních produktů (na rozdíl od trojkařů).“ Kvalitní studium matematiky se tak z hlediska finanční gramotnosti jeví jako velmi důležité při správném rozhodování v oblasti osobních financí. (Tesařík, 2011, s. 25)

Tato zjištění zcela odpovídají závěrům mezinárodních studií. Podle nich země, kde lidé mají lepší výsledky v matematických dovednostech (např. PISA¹), prokazují zároveň vyšší míru finanční gramotnosti, činí si vyšší míru finančních rezerv, aktivně spoří na penzi a v průměru prozíravěji zachází s osobními financemi. (Filip, 2011, s. 28)

Empirické šetření obsažené v této práci bylo však prováděno na „teenagerech“, u kterých jsem vzhledem k jejich věku (13 až 15 let) nepředpokládala možnou souvislost finančního uvědomění se známkami z matematiky (průměrné známky z matematiky ve třídách s RVM jsou dle sdělení ZŠ v průměru o 6 až 8 desetin lepší než ve třídách klasických). Přestože výsledky přinesly vyvrácení předpokládané hypotézy, nedomnívám se, že by je pouze studium ve třídách s RVM předurčovalo k odpovědnějšímu finančnímu jednání. Dovolte mi konstrukci vlastní domněnky vycházející ze znalosti daného prostředí. Třídy s RVM jsou třídy výběrové a žáci v nich vesměs vynikají i v ostatních předmětech. Povětšinou pocházejí z rodin s širším sociálním kapitálem, kde je často alespoň jeden z rodičů vysokoškolsky vzdělán. Možný vliv na dosažený výsledek spatřuji v rodinné výchově, která je motivovaná na výkon k vyšší školní úspěšnosti, na zajištění vyššího vzdělání, materiálního zabezpečení a dosažení sociálního postavení v horních patrech společnosti. Tento předpoklad se opírá zejména o fakt, že v porovnání s druhou skupinou respondentů 50 % žáků s RVM chce, aby jim rodiče spořili na studium

Závěrem lze konstatovat, že numerická gramotnost je jistě jedním z velmi dobrých předpokladů pro zvládnutí náročného finančního rozhodování, které čeká děti v dospělosti.

PISA¹ je zkratka z anglického „*Programme for International Student Assessment*“. Je to název pro mezinárodní průzkum znalostí s cílem porovnat úroveň znalostí v globálním měřítku.

ZÁVĚR

Finanční gramotnost se ukazuje jako velmi důležitá sociální dovednost, kterou může škola úspěšně rozvíjet. Postupné zavádění výuky finančního vzdělávání na základních školách je obrovským krokem vpřed. Děti se učí finanční gramotnosti v době, kdy ještě nenesou odpovědnost za spravování vlastního majetku. Až se budou v dospělosti rozhodovat o finančních otázkách, pomůže jim nabytá finanční gramotnost čelit možným nástrahám světa financí. Jde tedy o to na děti základních škol působit zejména preventivně. Finančně gramotný člověk by měl ovládat všechny své finanční kroky tak, aby jeho příjmy a výdaje byly dlouhodobě vyrovnané. Je velmi důležité naučit děti přemýšlet o hospodaření se svými financemi, aby poznaly hodnotu peněz, byly schopny své finance kontrolovat a nepřipustit, aby peníze kontrolovaly je samé.

K finančnímu vzdělávání nestačí vybavit žáky pouhými informacemi a odbornými pojmy. Téma finanční gramotnosti nabízí školám možnost propojit výuku se skutečným životem a umožnit dětem rozvíjet praktické dovednosti. Jak vyplývá ze závěrů výzkumného šetření, je třeba posilovat připravenost žáků na samostatný praktický život, které by mělo vést skrze rozvíjení především numerické gramotnosti (užívání logických a matematických postupů při řešení problému spojených s finančním rozhodováním) spolu s neméně důležitou gramotností informační a právní. Jedině tak může výuka finanční gramotnosti vybavit žáka příslušnými kompetencemi k aktivní a odpovědné účasti ve světě financí.

Dostatečnou obranou proti nadměrnému zadlužování však mnohdy nebývá ani všeobecné vzdělání. Je důležité neopomenout výchovu k zodpovědnému přístupu k životu, k hodnotám a postojům související s každodenním finančním rozhodováním. Jak bylo výše naznačeno, finanční vzdělávání má interdisciplinární charakter. Můžeme zde nalézt průniky do oblasti sociální výchovy s možnou participací sociální pedagogiky. Cílovou skupinu pro preventivní působení tvoří především nízkopříjmové rodiny, jejichž hospodaření a lehčí sklon k zadlužování může být pro potomky nežádoucím vzorem při formování jejich vlastního vztahu k penězům, ohrožené a sociálně znevýhodněné skupiny jedinců. Dále může sociální pedagog aktivně působit v mediální výchově směřující k rozvíjení kritického myšlení a přístupu k informacím, k eliminování manipulace reklamou a lepšímu porozumění informací při uplatňování práv spotřebitele. Potřeba výchovy k finančně gramotnému chování pramení z mnoha společenských proměn uplynulých dvaceti let, které musí sociální pedagogika reflektovat, aby mohla účinně předcházet tíživým sociálním situacím

vzniklých z důvodu předluženosti a minimalizovat negativní celospolečenské dopady (sociální vyloučení, nezaměstnanost, vznik deviantního chování apod.).

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Knihy

BERTL, I. *Kapitoly o finanční gramotnosti*. Praha: Stanislav Juhaňák – TRITON, 2012, 77 s. ISBN 978-80-7387-622-7.

DVOŘÁKOVÁ, Z., SMRČKA, L. a kol. *Finanční vzdělávání pro střední školy. Se sbírkou řešených příkladů na CD*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2011, 307 s. ISBN 978-80-7400-008-9.

EYRE, L., EYRE, R. *Jak naučit děti hodnotám*. Praha: Portál, 2000, 156 s. ISBN 80-7178-360-9.

GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2. vyd. Brno: Paido, 2010, 261 s. ISBN 978-80-7315-185-0.

KRAUS, B., SÝKORA, P. *Sociální pedagogika I*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, 63 s.

LANIADO, N. *Děti a peníze*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, 118 s. ISBN 80-7178-671-3.

LOKAJ, A. *Etika finanční gramotnosti*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, 2012, 60 s. ISBN 978-80-7464-138-1.

MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. 1. vyd. Praha: Avicenum, zdravotnické nakladatelství, 1986, 335 s. ISBN 08-056-89.

MÜHLPACHER, P., VAVŘÍK, M. *Sociální patologie*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2010, 123 s.

RADVAN, E., VAVŘÍK, M. *Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2009, 57 s.

ŘÍČAN, P. *S dětmi chytře a moudře: psychologie výchovy pro rodiče a prarodiče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2013, 174 s. ISBN 978-80-262-0343-8.

SEKERA, O. *Rodina v nečase*. Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, 2010, 125 s. ISBN 978-80-7368-877-6.

SKOŘEPOVÁ, E., SKOŘEPA, M. *Finanční a ekonomická gramotnost pro základní školy a víceletá gymnázia: manuál pro učitele*. 1. vyd. Praha: Scientia, 2008, 197 s. ISBN 978-80-86960-40-1.

SMRČKA, L. *Rodinné finance: ekonomická krize a krach optimismu*. 1.vyd. Praha: C.H.Beck, 2010, 538 s. ISBN 978-80-7400-199-4.

STŘELEČEK, S., aj. *Kapitoly z rodinné výchovy: pro střední školy*. Praha: FORTUNA, 1992, 157 s. ISBN 80-85298-84-8.

TEPLÝ, P., a kol. *Navigátor bezpečného úvěru*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2013, 198 s. ISBN 978-80-246-2287-3.

TYL, T. *10 způsobů, jak se (ne)nechat připravit o peníze*. 1. vyd. Praha: GRADA Publishing, 2013, 222 s. ISBN 978-80-247-4467-4.

VYBÍHAL, V., a kol. *Slabikář finanční gramotnosti: učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. vyd. Praha: COFET, 2011, 415 s. ISBN 978-80-9043-96-1-0.

ZÄHME, V. *Co by děti měly znát*. (Přel. Kendíková, H.) 1. vyd. Praha: Rebo Productions CZ, spol. s r.o., 2005, 202 s. ISBN 80-7234-420-X.

Časopisy

FILIP, M. *Jedničkáři se k osobním financím chovají zodpovědněji*. Bankovníctví. 2011, roč. 19, č. 5, ISSN 1212-4273.

KLIMEŠ, J. *Peníze – dobrý sluha, ale zlý pán: učíme děti hospodařit*. Aperio. 2007, roč. 6, č. 4, ISSN 1214-7389.

PAVELKOVÁ, J. *Funkční a finanční gramotnost*. Speciální pedagogika: časopis pro teorii a praxi speciální pedagogiky. 2012, roč. 22, č. 2, ISSN 1211-2720.

ŠŤASTNÁ, K. *U peněz jsou hlavními vzory rodiče*. Katolický týdeník. 2013, roč. 24, roč. 24, č. 1, Doma rodinná příloha. ISSN 0862-5557.

TESAŘÍK, B. *Učme se matematiku, budeme zodpovědnější a finančně gramotnější*. Technický týdeník. 2011, roč. 59, č. 13, ISSN 0040-1064.

Internetová zdroje

DUBSKÁ, D. *České domácnosti dluží bilion*. Český statistický úřad. [Online]. 2012. [Citace: 10. 10. 2013.]. <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/ckta120310.doc>.

HESOVÁ, A. *Aktualizovaná Metodická doporučení pro výuku finanční gramotnosti*. Národní ústav pro vzdělávání. [Online]. 2013. [Citace: 5. 10. 2013.]. http://clanky.rvp.cz/wpcontent/upload/prilohy/14431/metodicka_doporuceni_pro_vyuku_financni_gramotnosti.pdf.

Jaké kapesné je tak akorát? Vitalia. [Online]. 2011. [Citace: 20. 10. 2013.]. <http://www.vitalia.cz>.

Národní strategie finančního vzdělávání. Ministerstvo financí ČR. [Online]. 2010. [Citace: 1. 10. 2013.]. http://mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Narodni_strategie_Financniho_vzdelavani_MF2010.pdf.

O nás: společenská odpovědnost: rozumíme penězům. GE Money ČESKÁ REPUBLIKA. [Online]. [Citace: 20. 10. 2013.] <http://www.gemoney.cz>.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (verze platná od 1.9. 2013). Národní ústav pro vzdělávání. [Online]. 2013. [Citace: 25. 9. 2013.]. <http://www.nuv.cz/ramcove-vzdelavaci-programy/upraveny-ramcove-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani>.

Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách. Národní ústav odborného vzdělávání. [Online]. 2007. [Citace: 1. 10. 2013.]. <http://www.nuov.cz/financni-gramotnost>.

ŠVP ZŠ. Základní škola Nádražní 5. [Online]. 2013. [Citace: 22.10.2013.]. <http://www.zsn5vy.ipex.cz/images/data/skola/dodatekSVP2013.pdf>.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

DPH	Daň z přidané hodnoty
NSFV	Národní strategie finančního vzdělávání
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
RVM	Rozšířená výuka matematiky
RVP	Rámcový vzdělávací program
SBFG	Systém budování finanční gramotnosti
ŠVP	Školní vzdělávací program
ZŠ	Základní škola

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. č. 1 Složky finanční gramotnosti (s. 15)

Obr. č. 2 Makroekonomický dopad nízké finanční gramotnosti (s. 16)

Obr. č. 3 Role standardů finanční gramotnosti (s. 19)

Obr. č. 4 Zadluženost českých domácností (s. 37)

Obr. č. 5 Důvody předluženosti (s. 39)

Obr. č. 6 Vytváří si vaše domácnost rezervy pro případ ztráty příjmu? (s. 40)

SEZNAM TABULEK

Tab. č. 1 Kapesné (s. 33)

Tab. č. 2 Počet respondentů (s. 50)

SEZNAM GRAFŮ

- Graf č. 1 Peníze (s. 51)
- Graf č. 2 Finanční produkty (s. 52)
- Graf č. 3 Hospodaření domácností (s. 53)
- Graf č. 4 Souhrn výsledků (s. 54)
- Graf č. 5 Vyhodnocení numerických příkladů (s. 55)
- Graf č. 6 Vyhodnocení položky č. 16 (s. 56)
- Graf č. 7 Vyhodnocení položky č. 17 (s. 58)
- Graf č. 8 Vyhodnocení položky č. 18 (s. 59)
- Graf č. 9 Vyhodnocení položky č. 19 (s. 60)
- Graf č. 10 Vyhodnocení položky č. 20 (s. 61)

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA I	Standardy finanční gramotnosti pro 2. stupeň ZŠ
PŘÍLOHA II	Učební plán třídy s RVM
PŘÍLOHA III	Dotazník

PŘÍLOHA I: STANDARDY FINANČNÍ GRAMOTNOSTI PRO 2. STUPEŇ ZŠ

Tabulka 1.2: Standardy finanční gramotnosti pro 2. stupeň ZŠ

2. stupeň ZŠ		
<i>Téma</i>	<i>Obsah</i>	<i>Výsledky</i>
<i>Peníze</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Nakládání s penězi. • Tvorba ceny. • Inflace. 	<ul style="list-style-type: none"> • Na příkladech ukáže vhodné využití různých nástrojů hotovostního a bezhotovostního placení. • Na příkladu ukáže tvorbu ceny jako součet nákladů, zisku a DPH. • Objasní vliv nabídky a poptávky na tvorbu ceny a její změny. • Popíše vliv inflace na hodnotu peněz.
<i>Hospodaření domácnosti</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Rozpočet domácnosti, typy rozpočtu, jejich odlišnosti. • Základní práva spotřebitelů. 	<ul style="list-style-type: none"> • Sestaví jednoduchý rozpočet domácnosti, uvede hlavní příjmy a výdaje domácnosti, rozliší pravidelné a jednorázové příjmy a výdaje, zváží nezbytnost jednotlivých výdajů. • Objasní princip vyrovnaného, schodkového a přebytkového rozpočtu. • Vysvětlí, jak se bránit v případě porušení práv spotřebitele.
<i>Finanční produkt</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Služby bank, aktivní a pasivní operace. • Produkty finančního trhu pro investování a pro získání prostředků. • Pojištění. • Úročení. 	<ul style="list-style-type: none"> • Uvede příklady použití debetní a kreditní platební karty, vysvětlí jejich omezení. • Uvede a porovná nejobvyklejší způsoby nakládání s volnými prostředky (spotřeba, úspory, investice). • Uvede a porovná nejčastější způsoby krytí deficitu (úvěry, splátkový prodej, leasing). • Vysvětlí význam úroku placeného a přijatého. • Uvede nejčastější druhy pojištění a navrhne, kdy je využít.

Zdroj: Lokaj, 2012, s. 16

PŘÍLOHA P II: UČEBNÍ PLÁN TŘÍDY S RVM

4.3 Třídy s RVM

Druhý stupeň třída s RVM					
Ročník	6	7	8	9	
Český jazyk	4	4	4	4	16
Cizí jazyk	3	3	3	3	12
Matematika	5	5	5	5	20
Informatika	1				1
Dějepis	1	2	2	2	7
Občanská výchova	1	1	1	1	4
Fyzika	2	2	2	2	8
Chemie			3	3	6
Přírodopis	2	2	2	1	7
Zeměpis	2	2	2	1	7
Hudební výchova	1	1	1	1	4
Výtvarná výchova	2	1	1	2	6
Rodinná výchova		1	1	1	3
Tělesná výchova	2	2	2	2	8
Pracovní činnosti	2			1	3
Seminář z matematiky	1	1	1	1	4
Povinně volitelný předmět x jazyk		2	2	2	6
Celkem	29	29	32	32	122

Výuka matematiky byla posílena o 4 hodiny Semináře matematiky a 5 hodin matematiky. Člověk a příroda byla posílena o 7 hodin (fyzika a chemie). Další rozdělení disponibilních hodin – 1 hodina český jazyk, 1 hodina člověk a zdraví a 6 hodin volitelný předmět.

Nabídka povinně volitelných předmětů – dvouhodinová dotace pro 7.–9. ročník: cizí jazyky (NJ, FJ, RJ), Počítače v praxi, Ekologie a teraristika, Výtvarné techniky, Florbál, Domácnost, Zeměpis trochu jinak, Mladý historik, Volejbal.

Zdroj: www.zsn5vy.ipex.cz

PŘÍLOHA P III: DOTAZNÍK

Dobrý den,

studuji fakultu humanitních studií, obor „Sociální pedagogika“ na IMS v Brně při UTB ve Zlíně a dovoluji si Vás požádat o vyplnění anonymního dotazníku, který bude sloužit jako podklad pro praktickou část bakalářské práce „Finanční gramotnost žáků základních škol“. Jeho vyplnění vám nebude trvat déle než 15 minut. Správně odpovědi, prosím, zakroužkujte (u otázek č. 16 - 20 vyberte pouze jednu možnost).

Jana Úlehlová

Věk:.....

Třída:.....

1) Hotovostní platba je:

- a) platba debetní kartou
- b) platba formou příkazu k úhradě
- c) platba prostřednictvím peněz
- d) platba kreditní kartou

2) Inflace:

- a) vede k umělému zvyšování životní úrovně
- b) zhodnocuje peníze v ekonomice
- c) znehodnocuje peníze v ekonomice
- d) vyjadřuje rovnováhu v ekonomice

3) Kolik % činí aktuální sazba DPH?

- a) základní sazba 20 %, snížená sazba 10 %
- b) základní sazba 21 %, snížená sazba 15 %
- c) jednotná sazba 20 %
- d) jednotná sazba 21 %

4) Jestliže poptávka po zboží roste:

- a) jeho cena klesá
- b) jeho cena se zvyšuje
- c) cena se nemění
- d) klesá jeho DPH

5) Kreditní karta umožňuje:

- a) platit penězi, které máš uložené na účtu v bance
- b) pouze vybírat hotovost z bankomatu
- c) platit, aniž bys měl v bance uložené peníze

6) Co slouží k zabezpečení platební karty?

- a) RPSN
- b) PIN
- c) IČO

7) Pokud minulý rok stál mobilní telefon 2.000,-Kč a ty se dočteš v novinách, že míra inflace za předchozí rok činila 2 %, kolik za tento mobilní telefon zaplatíš letos?

- a) 1.960,-Kč
- b) 2.040,-Kč
- c) 2.400,-Kč

8) Pomocí internetového bankovníctví můžeš:

- a) získávat informace o účtu a zadávání příkazů přes mobilní telefon
- b) získávat informace o účtu a zadávání příkazů přes internet z kteréhokoli počítače
- c) získávat informace o účtu a zadávání příkazů přes internet z počítače, v němž je nainstalován speciální, danou bankou dodávaný program

- 9) Rodina chce pořídit na vánoce nový LCD televizor na splátky. Cena televizoru je 12.000,- Kč. Spotřebitelský úvěr je úročen roční sazbou 10 %. Počet měsíčních splátek je 24. Kolik celkem zaplatí za televizor?

- 10) Prostřednictvím hypotéky mohou financovat:

- a) nákup jakéhokoli spotřebního zboží
- b) nákup automobilu
- c) nákup nemovitosti

- 11) Částka, o kterou se navýší pořizovací cena zboží koupeného na splátky, se nazývá:

- a) úvěr
- b) úrok
- c) jistina

- 12) Záruční doba na spotřební zboží v České republice činí:

- a) 12 měsíců
- b) 24 měsíců
- c) 36 měsíců

- 13) Rodina se rozhodla pořídit si novou pračku. V kamenném obchodě stojí pračka 5.300,-Kč včetně DPH. V internetovém obchodě by rodina zaplatila za stejnou pračku 4.000,-Kč bez DPH + dopravné 400,-Kč. Výhodnější nabídku nabízí:

- a) kamenný obchod
- b) internetový obchod
- c) obě nabídky jsou stejné

- 14) Mezi nutné pravidelné výdaje rodinného rozpočtu NEPATŘÍ:

- a) nájem, inkaso
- b) jízdné do zaměstnání, daně
- c) hygienické potřeby, oděvy
- d) pojištění, školní stravování

- 15) V levém sloupci spojovačky jsou vypsány typy aktiv, v pravém sloupci jejich popisy. Ke každému pojmu z levého sloupce najdi popis a spoj je čarou.

pojištění	velmi staré a ceněné předměty
bankovní vklad	vklady do stavební spořitelny
hotovost	podíly ve firmě
stavební spoření	předplacená finanční pomoc v potížích
starožitnost	bankovky a mince
akcie	peníze na účtu v bance

- 16) Chceš si koupit nový školní batoh, i když Ti ten starý ještě slouží. Co uděláš, když nemáš k dispozici celou částku?

- a) chybějící peníze si půjčím
- b) poprosím rodiče, aby mi přispěli
- c) s nákupem počkám, až si celou částku našetřím
- d) nákup raději odložím

- 17) Jsi schopen si našetřit sám z vlastních zdrojů i na dražší věc, po které delší dobu toužíš?

- a) ano, bez problémů
- b) ano, ale s problémy
- c) ne

18) Jak se chováš při hospodaření s penězi?

- a) pokud na to mám, koupím si co chci
- b) dříve, než si něco koupím, pečlivě zvažuji, zda si to mohu dovolit
- c) o svých výdajích příliš nepřemýšlím

19) Na co si přeješ, aby Ti rodiče šetřili?

- a) na studium
- b) na auto
- c) na budoucí bydlení
- d) jiná možnost:.....

Pozn. Pokud sis nevybral(a), můžeš uvést vlastní možnosti.

20) Jak velký význam přisuzuješ finančnímu vzdělávání pro svoji budoucnost?

- 1   2   3   4   5
- Známkuj jako ve škole (1 – největší význam - 5 nejmenší význam).*

Děkuji za Tvůj čas strávený nad vyplňování tohoto dotazníku.

